

Σχολή Επιστημών Υγείας και Πρόνοιας

Τμήμα Βιοϊατρικών Επιστημών

Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών

Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία

Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

**Επιστήμες της Αγωγής μέσω Καινοτόμων Τεχνολογιών και
Βιοϊατρικών Προσεγγίσεων**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Πολιτικές κοινωνικής και εκπαιδευτικής ένταξης μαθητών με ειδικές
εκπαιδευτικές ανάγκες: μία προσέγγιση στην Ευρωπαϊκή πραγματικότητα**

POST GRADUATE THESIS

**Social and educational integration policies of students with special
educational needs: an approach to the European reality**

ΟΝΟΜΑ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ/NAME OF STUDENTS

Ελένη Σταματάκη

Eleni Stamataki

ΟΝΟΜΑ ΕΙΣΗΓΗΤΗ/NAME OF THE SUPERVISOR

Χριστίνα Φούντζουλα

Xristina Fountzoula

ΑΙΓΑΛΕΩ/AIGALEO 2024

Faculty of Health and Caring Professions
Department of Biomedical Sciences
Faculty of Administrative, Financial and Social Sciences
Department of Early Childhood Education and Care

Inter-department Post Graduate Program
Pedagogy through innovative Technologies and Biomedical approaches

POST GRADUATE THESIS

Social and educational integration policies of students with special educational needs: an approach to the European reality

ELENI STAMATAKI

21891

eleni_st14@hotmail.com

FIRST SUPERVISOR

XRISTINA FOUNTZOULA

SECOND SUPERVISOR

IOANNA PANAGIWTAKOPOULOU

AIGALEO 2024

Επιτροπή εξέτασης

Ημερομηνία εξέτασης: 08/07/24

	Ονόματα εξεταστών	Υπογραφή
1 ^{ος} Εξεταστής	Χριστίνα Φούντζουλα	
2 ^{ος} Εξεταστής	Ιωάννα Παναγιωτακοπούλου	

Δήλωση συγγραφέα μεταπτυχιακής εργασίας

Η κάτωθι υπογεγραμμένη Σταματάκη Ελένη του Εμμανουήλ, με αριθμό μητρώου 21891 φοιτήτριας του Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Παιδαγωγική μέσω Καινοτόμων Τεχνολογιών και Βιοϊατρικών Προσεγγίσεων του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, δηλώνω ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της μεταπτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος. Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Η Δηλούσα

Σταματάκη Ελένη

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά τις επιβλέπουσες μου, κυρία Χριστίνα Φούντζουλα και Ιωάννα Παναγιωτακοπούλου για τη πολύτιμη βοήθεια και καθοδήγηση. Επίσης, ευχαριστώ την οικογένειά μου για την υπομονή και στήριξή της στο δύσκολο αυτό έργο.

Αφιέρωσεις

Στην οικογένεια μου.

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία επιδιώκει να διερευνήσει τη σημασία της συνεχούς έρευνας στον τομέα της κοινωνικής και εκπαιδευτικής ένταξης των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Ο κεντρικός στόχος είναι να αναδειχθούν οι προκλήσεις, οι ανάγκες και οι ευκαιρίες σε αυτόν τον τομέα, καθώς και να αξιολογηθεί η αποτελεσματικότητα των πολιτικών και των προγραμμάτων που υιοθετούνται.

Για την επίτευξη του σκοπού αυτού, χρησιμοποιήθηκε η μεθοδολογία της βιβλιογραφικής ανασκόπησης της υπάρχουσας βιβλιογραφίας που περιλαμβάνει ανασκόπηση της λογοτεχνίας και νομοθεσίας σχετικά με την εν λόγω θεματική.

Οι αναλύσεις δεδομένων ανέδειξαν την ανάγκη για περαιτέρω προσπάθειες στην προαγωγή της ένταξης των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Η εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς αποτελεί προτεραιότητα, ενώ οι διαφορετικές στρατηγικές υποστήριξης, όπως η ατομική στήριξη και η κοινωνική ενσωμάτωση, πρέπει να ενισχυθούν.

Συνολικά, η έρευνα και η συνεχής ανάλυση των αποτελεσμάτων αποτελούν κρίσιμο βήμα προς την επίτευξη μιας εκπαιδευτικής διαδικασίας που να εξυπηρετεί την ένταξη και την ανάπτυξη όλων των μαθητών, ανεξαρτήτως ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών. Τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας παρέχουν στοιχεία και κατευθύνσεις για περαιτέρω βελτιώσεις στον τομέα της εκπαίδευσης και της κοινωνικής ένταξης των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.

Λέξεις κλειδιά: Κοινωνική ένταξη, εκπαίδευση, μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, έρευνα, ανάλυση δεδομένων.

Abstract

This thesis seeks to explore the importance of ongoing research in the field of social and educational inclusion of students with special educational needs. The central aim is to highlight the challenges, needs and opportunities in this area, as well as to evaluate the effectiveness of the policies and programs adopted.

To achieve this aim, the methodology of a literature review of existing literature including a review of literature and legislation on this topic was used.

The data analyses highlighted the need for further efforts in promoting the inclusion of students with special educational needs. Inclusive education is a priority and different support strategies, such as individual support and social inclusion, need to be strengthened.

Overall, research and ongoing analysis of results are a crucial step towards achieving an educational process that serves the inclusion and development of all pupils, regardless of their special educational needs. The results of this research provide evidence and direction for further improvements in the area of education and social inclusion of students with special educational needs.

Key words: Social inclusion, education, students with special educational needs, survey, data analysis.

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	v
Αφιερώσεις.....	vi
Περίληψη	vii
Abstract	viii
Εισαγωγή.....	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Εισαγωγή στην προβληματική της μελέτης.....	2
1.1 Η διατύπωση του προβλήματος.....	2
1.2 Σκοπός και σημασία της έρευνας.....	3
1.3 Μεθοδολογία και δομή της εργασίας.....	4
1.4 Εννοιολογική οριοθέτηση.....	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Ιστορική Ανασκόπηση των Πολιτικών Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Ένταξης μαθητών με ΕΕΑ	6
2.1 Ιστορική ανασκόπηση των ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών και της κοινωνικής ένταξης.....	6
2.1.1. Η κοινωνική και εκπαιδευτική ένταξη τις δεκαετίες 1950-1989 στην Βόρεια Ευρώπη .	7
2.1.2 Η κοινωνική και εκπαιδευτική ένταξη τις δεκαετίες 1950-1980 στην Ανατολική Ευρώπη	8
2.1.3 Η κοινωνική και εκπαιδευτική ένταξη στην Βόρεια Ευρώπη από το 1980 έως σήμερα	10
2.1.4 Η κοινωνική και εκπαιδευτική ένταξη στην Ανατολική Ευρώπη από την δεκαετία του 1980 έως σήμερα	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Ανάλυση Κοινωνικών και Εκπαιδευτικών Πολιτικών Ένταξης Μαθητών με ΕΕΑ.....	16
3.1 Κοινωνικές και εκπαιδευτικές πρακτικές ένταξης.....	16
3.1.1 Θεωρητική ανάλυση αρχών ενταξιακής εκπαίδευσης.....	16
3.1.2 Προσέγγιση ενταξιακών εκπαιδευτικών πρακτικών στο εκπαιδευτικό περιβάλλον	17
3.1.3 Ανασκόπηση κύριων προσεγγιστικών μοντέλων αναπηρίας	19
3.2 Νομοθετικό πλαίσιο και πολιτικές για τις ΕΕΑ σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο	20
3.3 Προκλήσεις και εμπόδια στην ένταξη	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Προτάσεις και Στρατηγικές Βελτίωσης	27
4.1 Ανάπτυξη προτάσεων για τη βελτίωση της κοινωνικής και εκπαιδευτικής ένταξης.....	27

4.2 Στρατηγικές υποστήριξης των μαθητών με ΕΕΑ	28
4.2.1 Κατανόηση των Αναγκών	28
4.2.2 Προσαρμοσμένο Εκπαιδευτικό Περιβάλλον.....	29
4.2.3 Ατομική Στήριξη	31
4.2.4 Κοινωνική Ενσωμάτωση	32
4.2.5 Συνεργασία με τους Γονείς.....	33
4.3 Συμπερασματικές παρατηρήσεις	34
4.4 Πολιτικές για την προαγωγή της ένταξης στο εκπαιδευτικό σύστημα.....	35
4.4.1 Νομοθεσία και Κανονισμοί.....	35
4.4.2 Εκπαιδευτικά Προγράμματα	36
4.4.3 Εκπαιδευτική Υποδομή	37
4.4.4 Εκπαιδευτική Υποστήριξη	38
4.4.5 Συνεργασία με την Κοινότητα.....	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: Συμπεράσματα	42
5.1 Συνοπτική παρουσίαση των κυριότερων ευρημάτων	42
5.2 Ενσωμάτωση και εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς για μαθητές με ΕΕΑ: γιατί χρησιμοποιούμε μια στενή προσέγγιση	44
5.3 Αποτίμηση της σημασίας της έρευνας.....	45
5.4 Ένταξη και εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς: ένα ευρύτερο όραμα με νέα εστίαση.....	46
Επίλογος.....	47
Βιβλιογραφικές Αναφορές.....	48
Πηγές Εικόνων.....	51

Εισαγωγή

Η παρούσα διπλωματική εργασία αποτελεί μια εμβαθυμένη μελέτη επί του θέματος «Πολιτικές Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Ένταξης Μαθητών με Ειδικές Εκπαιδευτικές Ανάγκες». Στο πλαίσιο αυτής της εργασίας, αναλύουμε εκτενώς τις διάφορες πολιτικές που αποβλέπουν στην ενσωμάτωση των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στο εκπαιδευτικό σύστημα και την κοινωνία γενικότερα.

Ο στόχος της παρούσας έρευνας είναι να εξετάσει και να αναλύσει πλήρως τις διάφορες πολιτικές προσεγγίσεις που έχουν υιοθετηθεί σε παγκόσμιο επίπεδο για την προώθηση της κοινωνικής και εκπαιδευτικής ένταξης των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Μέσω μιας διεξοδικής ανάλυσης και σύγκρισης των πολιτικών αυτών προσεγγίσεων, σκοπός μας είναι να αναδείξουμε τις βέλτιστες πρακτικές και να προτείνουμε πιθανές βελτιώσεις που μπορούν να εφαρμοστούν σε άλλα εκπαιδευτικά περιβάλλοντα.

Η σημασία αυτού του θέματος είναι ανυπολόγιστη, καθώς οι μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες συχνά αντιμετωπίζουν διαφορετικές προκλήσεις και εμπόδια στην εκπαίδευσή τους και την κοινωνική τους ένταξη. Επομένως, η αποτελεσματική αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων είναι ζωτικής σημασίας για τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος που ευνοεί την ισότητα των ευκαιριών και την κοινωνική αλληλεγγύη.

Μέσα από αυτήν την έρευνα, αναμένεται να προσφέρουμε σημαντικές εισηγήσεις και προτάσεις πολιτικής που θα συμβάλλουν στη βελτίωση της εκπαίδευσης και της κοινωνικής ένταξης των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Επιπλέον, η έρευνα αυτή προορίζεται να ενθαρρύνει την περαιτέρω ανάπτυξη γνώσης και τη συνεχή συζήτηση πάνω στο θέμα, προκειμένου να επιτευχθεί μια πιο δίκαιη και ισότιμη κοινωνία για όλους τους πολίτες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Εισαγωγή στην προβληματική της μελέτης

1.1 Η διατύπωση του προβλήματος

Η εκπαίδευση αποτελεί έναν από τους πυλώνες της κοινωνικής προόδου και της ανάπτυξης κάθε κοινωνίας. Ωστόσο, παρά τις προσπάθειες για τη δημιουργία ενός εκπαιδευτικού συστήματος που θα προσφέρει ίσες ευκαιρίες σε όλους τους μαθητές, πολλοί μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες (ΕΕΑ) εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν διάφορα εμπόδια στην πρόσβαση τους στην εκπαίδευση. Στόχος της εργασίας είναι να επικεντρωθεί στη διερεύνηση του προβλήματος που αφορά την κοινωνική και εκπαιδευτική ένταξη μαθητών με ΕΕΑ.

Η κοινωνική και εκπαιδευτική ένταξη αποτελούν θεμελιώδεις αρχές του εκπαιδευτικού συστήματος, προσβλέποντας στην πλήρη συμμετοχή και ενσωμάτωση κάθε μαθητή στο εκπαιδευτικό περιβάλλον. Ωστόσο, η πραγματικότητα αποκαλύπτει την ύπαρξη πολλαπλών προκλήσεων που εμποδίζουν την ομαλή εφαρμογή αυτών των αρχών (Γεωργογιάννης, 2008α).

Σε πολλές χώρες, η ανεπάρκεια πόρων και η έλλειψη ειδικευμένης υποστήριξης αποτελούν κύρια εμπόδια για την κοινωνική και εκπαιδευτική ένταξη των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες (ΕΕΑ). Αυτοί οι μαθητές συχνά αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην πρόσβαση σε ειδικούς εκπαιδευτικούς πόρους και προγράμματα που θα τους εξυπηρετούσαν αποτελεσματικά.

Επιπλέον, η έλλειψη ευαισθητοποίησης και εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών σχετικά με τις ανάγκες των μαθητών με ΕΕΑ αποτελεί σοβαρό εμπόδιο για την επίτευξη της πλήρους ένταξής τους. Συχνά, οι εκπαιδευτικοί δεν έχουν την κατάλληλη κατάρτιση ή τους πόρους για να αντιμετωπίσουν τις ανάγκες αυτών των μαθητών με αποτέλεσμα να υποβαθμίζεται η ποιότητα της εκπαίδευσής τους.

Η κοινωνική αποδοχή και ανοχή απέναντι στους μαθητές με ΕΕΑ πολλές φορές αποτελεί ένα ακόμα σημαντικό εμπόδιο για την πλήρη ένταξή τους. Η κοινωνική στιγματοποίηση και η έλλειψη κοινωνικής αποδοχής μπορεί να οδηγήσει σε απομόνωση και ψυχολογικά προβλήματα, επιδεινώνοντας την εκπαιδευτική και κοινωνική τους εμπειρία (Nicaise, 2010).

Παράλληλα με τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι μαθητές με ΕΕΑ στο εκπαιδευτικό περιβάλλον, ένα άλλο σημαντικό ζήτημα είναι η ανάγκη για αναθεώρηση και βελτίωση της νομοθεσίας και των πολιτικών που διέπουν την εκπαίδευση των μαθητών με ΕΕΑ. Η ύπαρξη συγκεκριμένων νομικών και πολιτικών πλαισίων είναι ουσιώδους σημασίας για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων και των αναγκών των μαθητών με ΕΕΑ, καθώς και για τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος που προάγει την ένταξη και την ισότητα.

Επιπλέον, η ανάπτυξη προγραμμάτων εκπαίδευσης και ευαισθητοποίησης για τους εκπαιδευτικούς, τους γονείς και την ευρύτερη κοινότητα είναι απαραίτητη προκειμένου να δημιουργηθεί ένα περιβάλλον υποστήριξης και κατανόησης για τους μαθητές με ΕΕΑ. Η ενίσχυση της ευαισθητοποίησης σχετικά με τις διαφορετικές ανάγκες και ικανότητες των μαθητών και η προώθηση μιας πολυπολιτισμικής και ανοικτής στάσης αποτελούν βασικά βήματα προς την κατεύθυνση της πραγματικής ένταξης.

Επιπλέον, η εφαρμογή τεχνολογικών καινοτομιών στον τομέα της εκπαίδευσης μπορεί να παρέχει επιπλέον εργαλεία και πόρους για την υποστήριξη των μαθητών με ΕΕΑ. Η προσαρμογή των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και των ψηφιακών εκπαιδευτικών εργαλείων για τις διαφορετικές ανάγκες των μαθητών μπορεί να βοηθήσει στην αύξηση της πρόσβασης και της συμμετοχής τους στην εκπαιδευτική διαδικασία (Γεωργγιάννης, 2008b).

Θα δούμε στην συνέχεια πως για να προσεγγιστούν και να αντιμετωπιστούν αυτά τα προβλήματα και να επιτευχθεί η πλήρης ένταξη των μαθητών με ΕΕΑ, απαιτείται μια ολοκληρωμένη και πολυδιάστατη προσέγγιση από το εκπαιδευτικό σύστημα και την κοινωνία συνολικά. Μέσω της διερεύνησης αυτών των προβλημάτων, μπορούμε να αναδείξουμε τις ανάγκες και τις προτεραιότητες για την εξασφάλιση της ένταξης και της εκπαίδευσης όλων των μαθητών.

1.2 Σκοπός και σημασία της έρευνας

Στο παρόν κεφάλαιο, θεμελιώνουμε τις βάσεις για την επιστημονική έρευνα που ακολουθεί, εισάγοντας τα κύρια θέματα της διπλωματικής εργασίας και δημιουργώντας έναν συνεκτικό δεσμό μεταξύ των κεφαλαίων για την ενσωμάτωση και την εκπαίδευση που αφορούν όλους τους μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες (ΕΕΑ). Στόχος μας δεν είναι να προσφέρουμε μια εξαντλητική ανάλυση, αλλά να εξετάσουμε την έννοια της ενσωμάτωσης και της εκπαίδευσης που περιλαμβάνει όλους τους παράγοντες σχετικά με τις μαθητικές ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Επιπλέον, σκοπός μας είναι να διερευνήσουμε την αλληλεκατασταλτικότητα αυτών των εννοιών, τόσο μεταξύ ερευνητών όσο και μεταξύ πρακτικών, παρουσιάζοντας τις σχετικές διερευνητικές διαφωνίες και αντιφάσεις (Νικολάου, 2011).

Η έρευνα σχετικά με τις πολιτικές κοινωνικής και εκπαιδευτικής ένταξης μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες αποτελεί έναν τομέα αποφασιστικής σημασίας στον τομέα της εκπαίδευσης και της κοινωνικής πολιτικής. Η σημαντικότητά της αντικατοπτρίζεται σε πολλά επίπεδα.

Πρώτα απ' όλα, η έρευνα σε αυτό τον τομέα αναδεικνύει τη σημασία της δημιουργίας πολιτικών και πρακτικών που ενθαρρύνουν την ενσωμάτωση και την κοινωνική ένταξη των μαθητών με ΕΕΑ. Καθώς η κοινωνία προσαρμόζεται για να γίνει πιο ανοιχτή ο ρόλος της πολιτικής και της εκπαίδευσης είναι κρίσιμος για τη διασφάλιση της ισότητας και της δικαιοσύνης για όλους τους μαθητές, ανεξαρτήτως των ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών τους.

Επιπλέον, η έρευνα σε αυτόν τον τομέα προωθεί την ανάπτυξη και την εφαρμογή αποτελεσματικών πρακτικών και πολιτικών. Μέσω της ανάλυσης των διαφόρων προσεγγίσεων και πολιτικών που έχουν εφαρμοστεί σε διάφορα μέρη του κόσμου, μπορούμε να αναγνωρίσουμε τα καλύτερα πρότυπα και να προωθήσουμε τη μεταφορά γνώσεων και την υιοθέτησή τους σε διαφορετικούς πολιτισμούς και κοινότητες.

Τέλος, η έρευνα επί του θέματος αυτού συμβάλλει στην ενίσχυση της κοινωνικής ευαισθητοποίησης και της κριτικής σκέψης. Από την ανάλυση των πολιτικών και των πρακτικών που επηρεάζουν την εκπαίδευση και την κοινωνική προσέγγιση των μαθητών με ΕΕΑ, μπορούμε να

αναδείξουμε πιθανά προβλήματα και ανισότητες και να προτείνουμε αποτελεσματικές λύσεις για την επίλυσή τους. Μέσω αυτής της διαδικασίας, η κοινωνία μπορεί να προχωρήσει προς μια πιο ισότιμη και δίκαιη προσέγγιση της εκπαίδευσης και της κοινωνικής ένταξης (Παπαδόπουλος, 2017).

Συνοπτικά, βάσει των ανωτέρω, η παρούσα βιβλιογραφική έρευνα έχει στόχο:

1. να αναδείξει την έννοια των όρων κοινωνικής και εκπαιδευτικής ένταξης μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες

2. να ακολουθήσει την πορεία των πολιτικών κοινωνικής και εκπαιδευτικής συμπεριληπτικής δράσης στην Ευρώπη και την Ελλάδα, αναδεικνύοντας τα χρονικά ορόσημα στη ιστορία και στη νομοθέτηση περί των ζητημάτων.

3. να κοινοποιήσει τα μέσα με τα οποία το συμπεριληπτικό ζήτημα λαμβάνεται υπόψη στα πλαίσια των σημερινών κοινωνικών θεσμών, καθώς παράλληλα και να αναδείξει οποιουδήποτε παράγοντες οι οποίοι λειτουργούν ως τροχοπέδη στην πραγμάτωση αυτών.

4. να πλαισιώσει μία ώριμη επιστημονική κριτική βάσει της βιβλιογραφικής έρευνας που θα έχει προηγηθεί και να αναδείξει ένα όραμα για τις μελλοντικές νόρμες του ζητήματος.

Σημαντικότερος και ολοκληρωτικός στόχος της παρούσας ερευνητικής εργασίας είναι η παρουσίαση πρακτικών και ουσιαστών τρόπων που μπορούν να εφαρμοστούν για νέες μεταρρυθμίσεις και πρακτικές με στόχο την επιτυχημένη χάραξη πολιτικών κοινωνικής και εκπαιδευτικής ένταξης μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.

1.3 Μεθοδολογία και δομή της εργασίας

Για να επικεντρωθούμε στη διερεύνηση του προβλήματος της κοινωνικής και εκπαιδευτικής ένταξης μαθητών με ΕΕΑ, πρώτα-πρώτα, θα αναλυθεί η τρέχουσα κατάσταση της ένταξης στα κοινωνικά και εκπαιδευτικά συστήματα, εστιάζοντας στις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι μαθητές με ΕΕΑ. Θα εξεταστούν οι παράγοντες που συμβάλλουν στη δυσκολία πρόσβασης στην εκπαίδευση για αυτούς τους μαθητές, όπως οι κοινωνικοί παράγοντες, οι οικονομικές συνθήκες και οι πολιτισμικές διαφορές.

Στη συνέχεια, θα προχωρήσουμε στην ανάλυση των προκλήσεων και των προβληματισμών που προκύπτουν από την ανεπάρκεια του κοινωνικού και εκπαιδευτικού συστήματος να παρέχει την απαραίτητη υποστήριξη και προσαρμογή στις ατομικές ανάγκες κάθε μαθητή με ΕΕΑ. Θα εξεταστούν οι διαφορετικές προσεγγίσεις και πολιτικές που υιοθετούνται σε διάφορες χώρες και οι προκλήσεις που προκύπτουν από την εφαρμογή τους.

Για την κατανόηση των προκλήσεων και των προβληματισμών που σχετίζονται με την ένταξη μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, απαιτείται μια σφαιρική μεθοδολογία έρευνας. Η μεθοδολογία που θα χρησιμοποιηθεί πρέπει να επιτρέψει τη συλλογή δεδομένων που θα προσφέρουν εμβληματική κατανόηση και ανάλυση του θέματος.

Η βιβλιογραφική ανασκόπηση αποτελεί κρίσιμο στάδιο για την κατανόηση του προβλήματος της ένταξης μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Αρχικά, θα πραγματοποιηθεί

συστηματική βιβλιογραφική ανασκόπηση για να διερευνηθούν οι προηγούμενες μελέτες, έρευνες και θεωρητικά πλαίσια και προσεγγίσεις που αφορούν το ευρύτερο τομέα της εκπαίδευσης και της κοινωνικής ένταξης μαθητών με ΕΕΑ. Η ανάλυση της βιβλιογραφίας θα παρέχει ένα βαθύτερο κατανοητικό υπόβαθρο και θα ενισχύσει την ανάπτυξη του ερευνητικού πλαισίου (Πορτελάνος, 2015).

Αρχικά, η ανασκόπηση επικεντρώνεται στην ανάλυση των διαφόρων προσεγγίσεων της ένταξης και της εκπαίδευσης χωρίς αποκλεισμούς που έχουν προταθεί από διεθνείς φορείς, ερευνητές και εκπαιδευτικούς. Εξετάζονται οι θεωρητικές και πρακτικές προσεγγίσεις της έννοιας της ένταξης, καθώς και οι σχετικές πολιτικές και πρακτικές που έχουν αναπτυχθεί σε διάφορα εκπαιδευτικά συστήματα.

Επιπλέον, η ανασκόπηση εξετάζει τις προκλήσεις και τους προβληματισμούς που σχετίζονται με την ένταξη μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Αναδεικνύονται οι διαφορετικές πτυχές των προβλημάτων που αντιμετωπίζονται τόσο σε επίπεδο πολιτικής όσο και πρακτικής υλοποίησης στα σχολεία.

Τέλος, η βιβλιογραφική ανασκόπηση αναλύει τις προηγούμενες έρευνες και μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί στον ευρύτερο τομέα της εκπαίδευσης και της κοινωνικής ένταξης, παρέχοντας έτσι μια εμπειριστατωμένη εικόνα της τρέχουσας κατάστασης και των τρεχουσών τάσεων στον τομέα αυτό.

Μέσω αυτής της σφαιρικής βιβλιογραφικής μεθοδολογίας έρευνας, στόχος είναι να επιτευχθεί η ολοκληρωμένη κατανόηση των προκλήσεων και των προβληματισμών που συνδέονται με την ένταξη μαθητών με ΕΕΑ στο κοινωνικό και εκπαιδευτικό σύστημα.

1.4 Εννοιολογική οριοθέτηση

Η παρούσα διπλωματική εργασία επικεντρώνεται στην έννοια της ενταξιακής εκπαίδευσης, η οποία αντιπροσωπεύει την ανάγκη για την κατάργηση των φραγμών και την παροχή ίσων ευκαιριών στην εκπαίδευση για όλους τους μαθητές, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Επιπλέον, εξετάζεται η έννοια της κοινωνικής ένταξης, η οποία αποσκοπεί στην ομαλή ενσωμάτωση όλων των μαθητών στο εκπαιδευτικό περιβάλλον. Στη διπλωματική αναλύεται η θεσμική πλευρά των εμποδίων στη μάθηση και της δυσκολίας πρόσβασης των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στην εκπαίδευση, καθώς και η ανάγκη αναστολής των ανισοτήτων και των διακρίσεων μέσα στο σχολικό περιβάλλον. Η κοινωνική και εκπαιδευτική ένταξη αποτελεί σημαντικό μέλημα της εργασίας, προσφέροντας μία προσέγγιση που ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα της εκπαίδευσης των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στην Ευρώπη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Ιστορική Ανασκόπηση των Πολιτικών

Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Ένταξης μαθητών με ΕΕΑ

2.1 Ιστορική ανασκόπηση των ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών και της κοινωνικής ένταξης

Η έννοια της κοινωνικής ένταξης και εκπαίδευσης χωρίς αποκλεισμούς δεν είναι καινούργια στον εκπαιδευτικό χώρο, αλλά έχουν ριζώσεις σε διάφορες διεθνείς διακηρύξεις και συμβάσεις. Από το παρελθόν έχουν προκύψει αρκετά κείμενα, όπως διακηρύξεις του ΟΗΕ και ανακοινώσεις της UNESCO, τα οποία έχουν επισημάνει τη σημασία της διασφάλισης της ίσης πρόσβασης στην κοινωνία και την εκπαίδευση για όλους. Από την εμφάνισή της, η έννοια αυτή έχει τραβήξει το ενδιαφέρον πολλών ερευνητών και εκπαιδευτικών.

Οι ανωτέρω αναφορές έχουν εμπνεύσει εκτενή ερευνητική εργασία και ανάλυση σχετικά με την έννοια της κοινωνικής ένταξης και εκπαίδευσης χωρίς αποκλεισμούς, της ομαλής ένταξης δηλαδή μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στα εκπαιδευτικά και κοινωνικά περιβάλλοντα. Έχουν δημοσιευτεί κατά συνέπεια, πολλά άρθρα και βιβλία που ασχολούνται με την ερμηνεία, την ανάλυση και τη συζήτηση της έννοιας αυτής. Μέσα από αυτήν την επιστημονική προσπάθεια, η κοινότητα έχει προχωρήσει στην κατανόηση και στην αξιολόγηση της σημασίας και των προκλήσεων που σχετίζονται με την πρακτική εφαρμογή πολιτικών κοινωνικής και εκπαιδευτικής ένταξης μαθητών στον εκπαιδευτικό χώρο (Blaisdell, 2016).

Στο διεθνές επίπεδο, η ερευνητική δραστηριότητα έχει αναδείξει παραπλήσια αποτελέσματα, ενισχύοντας έτσι την διαρκή συζήτηση σχετικά με τις έννοιες που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να καθοριστεί τι είναι η συμπερίληψη και πώς μπορεί να ενταχθεί σε ένα κοινωνικό και εκπαιδευτικό πλαίσιο ως μια θεμελιώδης προσέγγιση για την κοινωνία. (Arnesen, 2017, Avramidis & Norwich, 2002- Avramidis, Bayliss, & Burden, 2000a, 2000b- Göransson & Nilholm, 2014- Nilholm & Göransson, 2017- Ferguson, 2008- Hausstätter & Jahnukainen, 2014- Haug, 2016, 2017- Johnsen, 2013). Η επιστημονική κοινότητα έχει αναδείξει την αδυναμία ενός ολιστικού ορισμού της έννοιας αυτής που να ισχύει σε κάθε χώρα. Όπως παρατήρησε ο Johnsen (2013, σ. 17), οι ορισμοί ποικίλλουν ανάλογα με το ιστορικό, τον πολιτισμό και τις ατομικές ερμηνείες. Αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχει μία κοινή πολιτική κοινωνικής και εκπαιδευτικής ένταξης που να εφαρμόζεται παντού (Graham & Jahnukainen, 2011- Miles & Singal, 2010- Mitchell, 2005).

Ωστόσο, ποια είναι η συγκεκριμένη σημασία των όρων αυτών στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης; Τι περιλαμβάνουν ακριβώς αυτές οι έννοιες και ποιες πτυχές τους είναι αυτές που εξετάζουμε; Αυτά θα διερευνηθούν στα επόμενα κεφάλαια. Αρχικά, περιγράφονται σύντομα τα κύρια χαρακτηριστικά της πρώτης εποχής προς την ένταξη στη Βόρεια και Ανατολική Ευρώπη, από τη δεκαετία του 1950 έως το 1980. Στη συνέχεια, δίνεται έμφαση στην προσέγγιση της Βόρειας και Ανατολικής Ευρώπης προς την ένταξη από το 1980 έως τις παρούσες ημέρες. Στο τρίτο μέρος εξετάζονται οι κύριες έννοιες από μια ευρύτερη οπτική γωνία, παρέχοντας μια νέα προοπτική. Τέλος,

το τελευταίο μέρος καταλήγει με παρατηρήσεις σχετικά με τη σημασία της χρήσης αυτών των εννοιών από μια ερευνητική σκοπιά.

2.1.1. Η κοινωνική και εκπαιδευτική ένταξη τις δεκαετίες 1950-1989 στην Βόρεια Ευρώπη

Η έννοια της συμπερίληψης έγινε ευρέως διαδεδομένη στα τέλη του εικοστού αιώνα, ιδίως μετά την ανακοίνωση της Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών το 1948. Σε αυτήν αναφέρεται ότι «ο καθένας μέσα στην κοινωνία έχει δικαίωμα στην εκπαίδευση (...) πρέπει να προάγει την κατανόηση, την ανεκτικότητα και τη φιλία μεταξύ όλων των εθνών, φυλετικών ή θρησκευτικών ομάδων...» (άρθρο 26). Αργότερα, η Διακήρυξη της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού του ΟΗΕ το 1989 επιβεβαίωσε αυτήν την αρχή, δηλώνοντας ότι «όλα τα παιδιά έχουν δικαίωμα στην εκπαίδευση» και ότι «όλα τα ανθρώπινα όντα γεννιούνται ελεύθερα και ίσα σε αξιοπρέπεια και δικαιώματα» (σελ. 4).

Παρόλα αυτά, το πρώτο στάδιο προς την ένταξη ήταν η *ενσωμάτωση*, μια έννοια που είχε ριζώσει βαθιά στην ιστορία της Δυτικής Ευρώπης, όπου επικρατούσε ένα ισχυρό και ολοκληρωτικό σύστημα διαχωρισμένων ιδρυμάτων για τα άτομα με αναπηρία (Vislie, 2003). Μια ερευνητική ανάλυση των τάσεων από τη δεκαετία του 1950 έως τη δεκαετία του 1980 αποκαλύπτει ότι κατά τη δεκαετία του 1960, αρκετές ευρωπαϊκές χώρες αρχίζουν να επιδεικνύουν ενδιαφέρον για την ένταξη ως προγραμματική αρχή, προωθώντας παράλληλα θεσμικές μεταρρυθμίσεις προς την κατεύθυνση της προώθησης των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία (Vislie, 2003). Η περιοχή της Βόρειας Ευρώπης ακολούθησε την ίδια πορεία, ενώ η έννοια της ενσωμάτωσης συνδέθηκε στενά με την προσπάθεια να καταστεί πιο φυσιολογική η συμμετοχή των ατόμων με αναπηρία σε φυσικά, κοινωνικά και λειτουργικά επίπεδα (Vislie, 2003, σελ. 19) Συγκεκριμένα:

1) Το δικαίωμα στη σχολική εκπαίδευση και την κατάρτιση για παιδιά με αναπηρία ήταν ένα θέμα που αναδείχθηκε με την έκδοση διακηρύξεων περί δικαιωμάτων από τα Ηνωμένα Έθνη. Παρόλο που η διακήρυξη αναφέρει το δικαίωμα σε εκπαίδευση για «όλα τα παιδιά», υπήρχαν ομάδες παιδιών με αναπηρία που δεν απόλαυσαν αυτό το δικαίωμα. Λόγω της αναπηρίας τους, αυτά τα παιδιά είτε τοποθετούνταν σε ειδικά ιδρύματα είτε δεν είχαν πρόσβαση σε κανένα ίδρυμα και εξαιρούνταν από το σύστημα εκπαίδευσης ως «μη εκπαιδεύσιμα».

2) Τα δικαιώματα στην εκπαίδευση στα τοπικά σχολεία για παιδιά με αναπηρία εκφράστηκαν αρχικά ως αντίδραση έναντι των κεντρικών ιδρυμάτων που συχνά διαμορφώνονταν ως ειδικά σχολεία για συγκεκριμένες κατηγορίες μαθητών με αναπηρία, προάγοντας έτσι ένα σύστημα διαχωρισμένων ειδικών σχολείων.

3) Η πλήρης αναδιοργάνωση του συστήματος των ΕΕΑ επικεντρώθηκε σε κάθε πτυχή του, από τον προσδιορισμό των πελατών του μέχρι τα οικονομικά θέματα που συνοδεύουν την ένταξη, την εσωτερική οργανωτική δομή των τοπικών σχολείων και ιδρυμάτων και τη διαχείριση της διδασκαλίας και της μάθησης, συμπεριλαμβανομένης της ειδικής αγωγής, στις ολοκληρωμένες τάξεις με σκοπό την κοινωνική ενσωμάτωση.

Ο Vislie (2003) εξέτασε τις διαφορετικές προσεγγίσεις της ένταξης μέσω δύο στρατηγικών: Η πρώτη επικεντρώθηκε στην ενσωμάτωση της ένταξης στο γενικό εκπαιδευτικό και κοινωνικό σύστημα, ενώ η δεύτερη αποσκοπούσε στην αναδιοργάνωση του γενικού εκπαιδευτικού και κοινωνικού συστήματος για την προώθηση της πρόσβασης όλων των παιδιών στην κατάλληλη εκπαιδευτική υποστήριξη. Αυτές οι μεταρρυθμίσεις οδήγησαν στη διαμόρφωση της έννοιας του «σχολείου για όλους» ως πολιτικό όραμα στη Βόρεια Ευρώπη στις αρχές της δεκαετίας του 1980 (Egelund, Haug, & Persson, 2006). Αυτή η προσέγγιση επέφερε σημαντικές αλλαγές στη νομοθεσία, τα εθνικά προγράμματα σπουδών και τις εκπαιδευτικές και κοινωνικές πρακτικές (Johnson, 2013), με χώρες όπως η Σουηδία, η Δανία, η Ισλανδία, η Φινλανδία και η Νορβηγία να καταδεικνύουν σημαντικές μεταρρυθμίσεις στο τους σύστημα (βλ. τα κεφάλαια του μέρους 2). Η βασική αρχή σε αυτήν την προσπάθεια ήταν η εστίαση στους μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Ωστόσο, η αποτελεσματικότητα αυτής της προσπάθειας ήταν η "αφομοίωση" των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στον εκπαιδευτικό τομέα, διατηρώντας παράλληλα αμετάβλητο το εκπαιδευτικό περιβάλλον.

Σε αυτό το σημείο, η μετάβαση από την ενσωμάτωση στην ένταξη δεν είναι ακόμα πλήρως ολοκληρωμένη, καθώς η έννοια της ένταξης αντικαθιστά σταδιακά την ενσωμάτωση (Arnesen, 2017- Hausstätter & Jahnukainen, 2014- Vislie, 2003). Σημαντικό είναι να σημειωθεί ότι η ιστορική παράδοση των ΕΕΑ θεωρήθηκε ασύμβατη με την έννοια της ένταξης. Οι ΕΕΑ αντιμετωπίστηκαν ως μια παθολογική και ατομική προσέγγιση, εστιάζοντας στην εφαρμογή ιατρικών διαγνώσεων και ετικετών στα προβλήματα των μαθητών, αντί να εστιάζει στο πλαίσιο της μάθησης των μαθητών. Αυτή η προσέγγιση θεωρήθηκε κύριο εμπόδιο για την προώθηση της ένταξης (Haug, 2016- Hausstätter & Jahnukainen, 2014).

Μέσα από τις ιστορικές νομικές εξελίξεις αυτής της περιόδου αναδείχθηκε μια ερμηνεία της ένταξης ως βάση για μια προοπτική που βασίζεται στα ανθρώπινα δικαιώματα. Ωστόσο, η έννοια της συμπερίληψης είχε αρχικά να κάνει με τις αναπηρίες και τις ΕΕΑ, και έτσι η ιδεολογία που την καθοδήγησε ήταν στενότερη. Συνεπώς, η κυρίαρχη ιδέα για την εκπαίδευση μέσω του πρίσματος της συμπερίληψης (ή της ενταξιακής εκπαίδευσης) από τη δεκαετία του '50 έως το '80 αφορούσε στο να τοποθετούνται μαθητές με ΕΕΑ σε κανονικές τάξεις στα σχολεία της περιοχής τους (Florian, 2014- Haug, 2017- Thomas, 2013).

2.1.2 Η κοινωνική και εκπαιδευτική ένταξη τις δεκαετίες 1950-1980 στην Ανατολική Ευρώπη

Σε αντίθεση με τη Βόρεια Ευρώπη, η Ανατολική Ευρώπη (εδώ, η Σοβιετική Ένωση - 1922-1991) βίωσε εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις από το 1945-1950 σε ένα περιβάλλον οικονομικής αναστάτωσης και αποκατάστασης μετά τον πόλεμο. Η κύρια προτεραιότητα ήταν η καταπολέμηση του αναλφαριθμητισμού και η εισαγωγή μιας υποχρεωτικής επταετούς εκπαίδευσης (Bobla & Makavchik, 2010). Παρόλες τις προσπάθειες, το 1959 το 33% του πληθυσμού εξακολουθούσε να είναι αναλφάβητο ή να είχε μόνο 1-2 έτη σχολικής εκπαίδευσης. Μέχρι το 1979, το ποσοστό αυτό

μειώθηκε στο 11%, με τις γυναίκες στις αγροτικές περιοχές να αντιμετωπίζουν υψηλά ποσοστά αναλφαβητισμού (50%) το 1959 (Κεντρική στατιστική υπηρεσία, 1960, 1970, 1979). Οι μεταρρυθμίσεις υλοποιήθηκαν κυρίως από τις ανώτατες αρχές του καθεστώτος, με στόχο την προετοιμασία των ανθρώπων για τις ανάγκες της κοινωνίας ή την «προσαρμογή τους στο σύστημα» (Kallinikova & Trygged, 2014- Krupskaya, 1957, σ. 17).

Όπως και στη Βόρεια Ευρώπη, στην Ανατολική Ευρώπη εμφανίστηκε η αρχή του «σχολείου για όλους» με την έννοια της προσβασιμότητας της εκπαίδευσης για όλους και την ενοποίηση της εκπαίδευσης. Παρά τη θετική αυτή πτυχή, η αρχή αυτή επέδιδε στην επίσημη κομμουνιστική ιδεολογία, προβάλλοντας τον άνθρωπο ως παραγωγική αξία για την κοινωνία και επιδεικνύοντας μισαλλοδοξία προς τη διαφωνία και τη διαφορετικότητα (Asmolov, 1990- Kallinikova & Trygged, 2014- Malofejev, 2003, 2010).

Με βάση αυτήν την ιδεολογία, ήταν δύσκολο να καθοριστεί ο τρόπος εκπαίδευσης των ανώμαλων ή ελαττωματικών μαθητών. Ο νόμος για την εκπαίδευση της Σοβιετικής Ένωσης (1973) διακήρυξε ότι η εκπαίδευση και ένταξη στην κοινωνία των μαθητών με ΕΕΑ πρέπει να διεξάγεται σε ξεχωριστά (ειδικά) εκπαιδευτικά ιδρύματα: «Για τα παιδιά και τους εφήβους με σωματικές ή διανοητικές αναπηρίες (...) καθώς και για εκείνους που έχουν ανάγκη από ειδικές εκπαιδευτικές συνθήκες (...) τα ειδικά σχολεία, τα οικοτροφεία και τα ορφανοτροφεία θα παρέχουν εκπαίδευση, κατάρτιση και θεραπεία αυτών, καθιστώντας τους έτοιμους για κοινωνικά χρήσιμη εργασία»

Ακολουθώντας το νόμο, από το 1950 έως το 1980, οι δημοκρατίες της Σοβιετικής Ένωσης (Ρωσία, Λευκορωσία, Ουκρανία, Μολδαβία, Λιθουανία κ.λπ.) ανέπτυξαν ενεργά το σύστημα Ενιαίας Ανθρώπινης Εκπαίδευσης (ΕΕΑ) με βάση τις αρχές και τις παραδόσεις της ελλειπωματολογίας, με τον Vigotsky να θεωρείται πρωτοπόρος του (Dmitrijec, 1958- Grechno & Xripchenko, 1963- Hanssen, 2018- Vigotsky, 2008- βλ. κεφάλαια στο μέρος 3). Κατά τη διάρκεια αυτών των ετών, οι ΕΕΑ έγιναν ένας διακριτός, ορατός, σαφής και ιδιαίτερα εξειδικευμένος τομέας με έναν ισχυρό επιστημονικό πυρήνα όπου αναπτύχθηκε θεμελιωδώς.

Ωστόσο, η ταχεία και αποτελεσματική ανάπτυξη του συστήματος ΕΕΑ και η δημιουργία της απαραίτητης μεθοδολογικής βάσης επέτρεψε αυτή να καταστεί «μονοπώλιο» στην εκπαίδευση των μαθητών με ΕΕΑ. Εδώ, η δημιουργία ενός μονοπωλιακού και διαχωρισμένου συστήματος προκάλεσε τον αναπόφευκτο διαχωρισμό των μαθητών με ΕΕΑ. Στη Σοβιετική Ένωση, η κοινωνική κοινότητα διαιρέθηκε σε μια «υγιή πλειοψηφία» και μια «προβληματική μειονότητα» (Jamburg, 1997- Krigina, 2011- Nazarova, 2000- Vlasova, 1970, 1972).

Η κατάσταση αυτή μπορεί να ερμηνευθεί καλύτερα μέσω των κειμένων που παρουσίασε ο Malofejev (2010). Σύμφωνα με αυτόν, κανείς δεν θεωρεί ότι ένα παιδί με ειδικές ανάγκες έχει τα ίδια δικαιώματα στην παιδική ηλικία με τα υπόλοιπα παιδιά. Η ανεπάρκεια προσοχής και φροντίδας από την οικογένεια και η υποβάθμιση των κοινωνικών δραστηριοτήτων όπως η επικοινωνία με συνομήλικους ή η συμμετοχή σε παιχνίδια και ψυχαγωγία, δημιουργούν ένα περιβάλλον όπου τα

παιδιά αυτά αντιμετωπίζουν συνεχή αντίσταση και δυσκολίες λόγω της συνεχούς διόρθωσης και της κοινωνικής απομόνωσης που υφίστανται.

Ταυτόχρονα, σύμφωνα με τον Malofejev (2009), η ιδέα της Ενιαίας Ανθρώπινης Εκπαίδευσης δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί σε μια κοινωνία που δεν αποδέχεται τη διαφορετικότητα των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Αυτό μπορεί να ερμηνευθεί ως μια ελαφρά βελτίωση της ανοχής προς τη διαφορετικότητα. Πράγματι, κατά την περίοδο εκείνη, οι εκπρόσωποι της Σοβιετικής Ένωσης παραβρέθηκαν στη συνεδρίαση για την έγκριση της Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Εθνών του 1948, αλλά επέλεξαν να μη συμμετάσχουν (UNESCO, 2008).

Με βάση αυτήν την προοπτική, το πολιτικό και εκπαιδευτικό σύστημα στην Ανατολική Ευρώπη μπορεί να χαρακτηριστεί ως ιδιαίτερα στερεό και συντηρητικό. Το κράτος δεν αναγνώριζε την ανάγκη για αξία και ισότητα μεταξύ των μαθητών με ειδικές ανάγκες, και αυτό δεν ήταν κάτι που συζητούνταν ενεργά.

Συνοψίζοντας, η έννοια της ενσωμάτωσης αναπτύχθηκε στη δεκαετία του 1960 και επικράτησε στις δυτικές χώρες μέχρι τις δεκαετίες του 1970 και 1980. Ωστόσο, αυτή η έννοια γρήγορα απορρίφθηκε υπέρ της νέας έννοιας της ενσωμάτωσης. Στην αντίθετη περίπτωση, η Ανατολική Ευρώπη διατήρησε τις πρακτικές αποκλεισμού, βασιζόμενη σε μια βαθιά ριζωμένη «ταξική προσέγγιση» και ιδεολογικές επιταγές, χωρίς καμία εμφανή προσπάθεια να αμφισβητήσει το υφιστάμενο σύστημα προς την κατεύθυνση της ενσωμάτωσης ή και να αναφερθεί σε αυτήν.

2.1.3 Η κοινωνική και εκπαιδευτική ένταξη στην Βόρεια Ευρώπη από το 1980 έως σήμερα

Από το 1990 και μετά, η έννοια της ένταξης άρχισε να αποκτά σημαντική θέση, ξεκινώντας από την Παγκόσμια Διάσκεψη για την Εκπαίδευση για Όλους στο Jomtien της Ταϊλάνδης το 1990. Αντιπρόσωποι από 155 χώρες, καθώς και εκπρόσωποι από 150 κυβερνητικές και μη κυβερνητικές οργανώσεις, αναγνώρισαν τον αποκλεισμό πολλών ευάλωτων και περιθωριοποιημένων μαθητών από τα εκπαιδευτικά και κοινωνικά συστήματα παγκοσμίως και επιβεβαίωσαν ότι «όλοι έχουν δικαίωμα στην εκπαίδευση και την κοινωνία».

Η Παγκόσμια Διακήρυξη για την Εκπαίδευση για Όλους προέβλεπε ένα γενικό όραμα για την καθολική πρόσβαση στην εκπαίδευση για όλους, ανεξάρτητα από φύλο, πλούτο, τοποθεσία, γλώσσα ή εθνοτική καταγωγή. Αυτή η κατανόηση της ένταξης επέφερε αρκετές νέες πτυχές που βελτιώνουν την ποιότητα της εκπαίδευσης, την υγεία και τη διατροφή και τις κοινωνικές και σχεσιακές προοπτικές. Συνεπώς, η εκπαίδευση μέσω της ένταξης αποτελεί μια συνεχή διαδικασία που στοχεύει στην παροχή ποιοτικής εκπαίδευσης για όλους, με σεβασμό στη διαφορετικότητα και τις διαφορετικές ανάγκες και ικανότητες, χαρακτηριστικά και μαθησιακές προσδοκίες των μαθητών και των κοινοτήτων. Αυτή ήταν μία πολιτική με σκοπό την κοινωνική και εκπαιδευτική ένταξη μαθητών με ΕΕΑ.

Όπως φαίνεται, η συνεδρίαση στο Jomtien ανέδειξε την έννοια της ένταξης και της εκπαίδευσης χωρίς αποκλεισμούς σε ένα ευρύτερο πλαίσιο πολυμορφίας, δίνοντας σε αυτήν την έννοια ένα πιο ολοκληρωμένο όραμα.

Η επόμενη κρίσιμη κίνηση που έθεσε τη συμπερίληψη στο επίκεντρο της ευρύτερης κοινωνικής ατζέντας ήταν η Παγκόσμια Διάσκεψη για την Εκπαίδευση με Ειδικές Ανάγκες στη Σαλαμάνκα το 1994. Με την υιοθέτηση της Διακήρυξης της Σαλαμάνκα και του Πλαισίου Δράσης για την Εκπαίδευση με Ειδικές Ανάγκες, η έννοια της συμπερίληψης καθιερώθηκε παγκοσμίως. Η δήλωση αναγνώρισε την ύπαρξη «καλά εδραιωμένων συστημάτων ειδικών σχολείων για άτομα με ειδικές αναπηρίες με στόχο την κοινωνική ένταξη» και ενθάρρυνε τις χώρες να επικεντρωθούν στο δυναμικό των ατόμων με αναπηρίες. Η ιδέα πίσω από αυτή τη δήλωση ήταν ότι η εκπαίδευση αναπτύσσει τον μαθητή και τον βοηθά να ενταχθεί κοινωνικά, ανεξαρτήτως φύλου, τοποθεσίας και οικονομικών συνθηκών (Csepeli, Fábíán & Sik, 2017).

Η τελευταία παραπομπή αναδεικνύει την ουσιαστική μεταβολή που προκάλεσε η προαναφερθείσα κίνηση όσον αφορά τις αλλαγές στην εκπαίδευση, εστιάζοντας στη διεύρυνση των ευκαιριών και στους κυρίαρχους τρόπους αλλαγής του εκπαιδευτικού πεδίου.

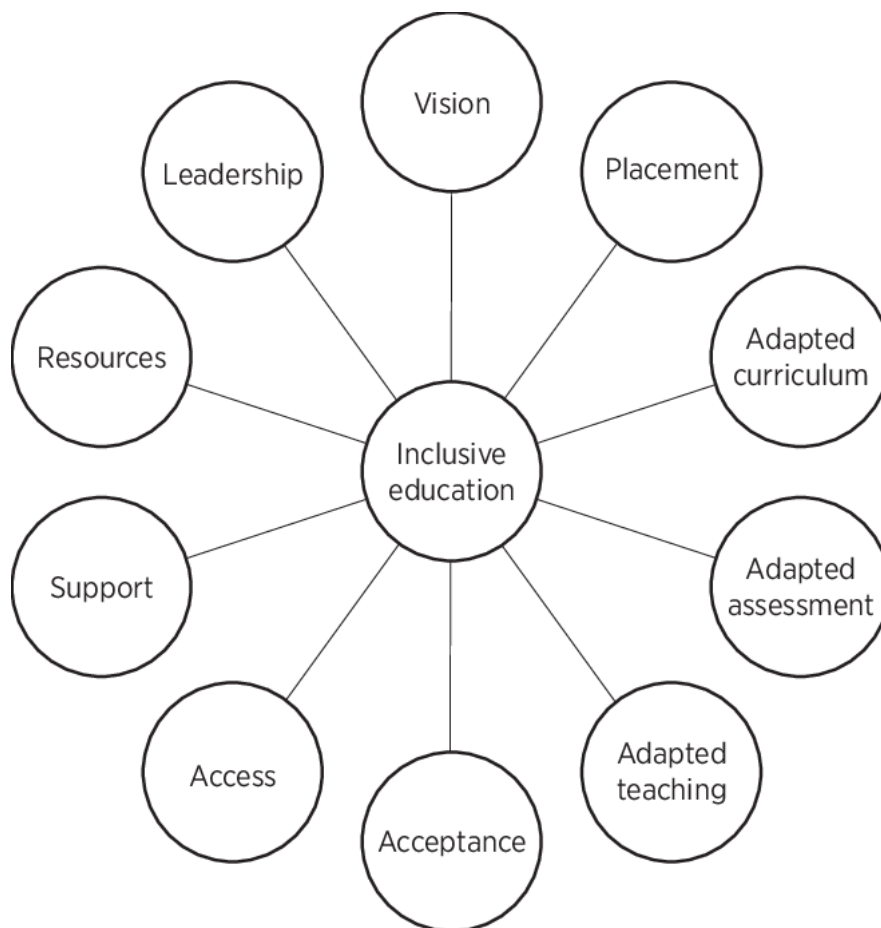
Η κίνηση αυτή βασίζεται στην πεποίθηση ότι οι αλλαγές που θα επέλθουν θα ωφελήσουν πιθανότατα όλους τους μαθητές, παρέχοντάς τους συμμετοχή και εκπαίδευση υψηλής ποιότητας. Έτσι, η έκφραση «εκπαίδευση για όλους» μεταφέρει την έννοια της κοινωνικής ένταξης σε μια ευρύτερη προοπτική, υποδηλώνοντας ότι η ένταξη αναφέρεται στην ποικιλομορφία, τον πλουραλισμό και τον σεβασμό των ανθρώπινων όντων ανεξάρτητα από τη φυλή, το φύλο, την αναπηρία ή τις ιατρικές ή άλλες ανάγκες.

Στην Ευρώπη, διαμορφώθηκαν διαφορετικοί ορισμοί της ένταξης. Οι Sebba και Ainscow (1996) πραγματοποίησαν μια βιβλιογραφική ανασκόπηση με στόχο τον ορισμό της συμπερίληψης, καταλήγοντας σε μια καλύτερη κατανόηση της έννοιας ως μιας διαδικασίας με την οποία τα εκπαιδευτικά συστήματα μπορούν να επανεξετάσουν την επαγγελματική τους οργάνωση και διάδοση, ανταποκρινόμενα στις μαθησιακές και κοινωνικές ανάγκες όλων των μαθητών. Σε μια περαιτέρω προσπάθεια να οριοθετήσουν τον όρο, οι Ainscow, Booth και Dyson (2006) υπογράμμισαν ότι η ένταξη αποτελεί μια προσέγγιση αρχών και «εστιάζει στην παρουσία, τη συμμετοχή και την επίτευξη όλων των παιδιών και των νέων στα σχολεία».

Η Δήλωση της Σαλαμάνκα (UNESCO, 1994) περιγράφει την ένταξη ως «το πιο αποτελεσματικό μέσο για την καταπολέμηση των συμπεριφορών που εισάγουν διακρίσεις, τη δημιουργία φιλόξενων κοινοτήτων, την οικοδόμηση μιας κοινωνίας χωρίς αποκλεισμούς και την επίτευξη της εκπαίδευσης για όλους». Χαρακτηριστικά της κοινότητας, όπως η ισότητα, η φροντίδα, η δικαιοσύνη, η τιμή της υποταγμένης γνώσης και η εκτίμηση της διαφορετικότητας, υπογραμμίζονται από τους Göransson και Nilholm (2014).

Με βάση την ευρεία προοπτική της συμπερίληψης, η εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς μπορεί να οριστεί ως «εκπαίδευση που ταιριάζει» ή εκπαίδευση ως γενική κατευθυντήρια αρχή προς

την κατεύθυνση της οικοδόμησης αυτού του οράματος της κοινωνικής συμπερίληψης. Σύμφωνα με τον Mitchel (2005), η εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς είναι απαραίτητη για την επίτευξη της κοινωνικής ισότητας και αποτελεί συστατικό στοιχείο της δια βίου μάθησης (UNESCO, 1994).

ΕΙΚΟΝΑ 1: Σχεδιάγραμμα του προτύπου που πρότείνει ο Michel για την εκπαιδευτική συμπερίληψη, πηγή: https://www.researchgate.net/figure/Model-of-inclusive-education_fig1_283471884

Ο Mitchel (2014) παρέχει μια "μαγική φόρμουλα" (**ΕΙΚ.1**) που απαιτείται για να συγκεντρωθούν όλα τα στοιχεία της εκπαίδευσης χωρίς αποκλεισμούς:

$$\mathbf{V + P + 5As + S + R + L, \text{ όπου:}}$$

V = vision (όραμα),

P = positioning (τοποθέτηση)

5As = customized curriculum, adapted assessment, adapted teaching, acceptance, access (προσαρμοσμένο πρόγραμμα σπουδών, προσαρμοσμένη αξιολόγηση, προσαρμοσμένη διδασκαλία, αποδοχή, πρόσβαση)

S = support (υποστήριξη)

R = resources (πόροι)

L = leadership (ηγεσία)

Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι χώρες της Βόρειας Ευρώπης επικεντρώθηκαν σε σημαντικές αλλαγές στα εκπαιδευτικά τους συστήματα. Συγκεκριμένα, η Σουηδία, η Δανία, η Φινλανδία και η Νορβηγία εγκαθίδρυσαν ένα ολοκληρωμένο σχολικό σύστημα, το οποίο διέπεται από ένα ενιαίο καταστατικό που προβλέπει υποχρεωτική εκπαίδευση για όλους τους μαθητές, συμπεριλαμβανομένων των μαθητών με ειδικές ανάγκες.

Σε αυτές τις χώρες, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην κοινωνική διάσταση της ένταξης. Η κοινωνική πτυχή της συμπερίληψης ορίζεται ως μια κοινωνική αξία, μια μεταρρύθμιση που υποστηρίζει τη διαφορετικότητα και μια αρχή για την ένταξη και την ενεργό συμμετοχή ενός ατόμου σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό χώρο, καθώς και την αποδοχή από τους άλλους φορείς του χώρου αυτού.

Παρόλα αυτά, υπάρχουν ορισμένες χώρες που παραβλέπουν το ζήτημα της εκπαιδευτικής και κοινωνικής ένταξης για όλους και δεν παρέχουν συμμετοχή και μάθηση υψηλής ποιότητας για όλους τους μαθητές, ειδικά για εκείνους με ειδικές ανάγκες. Αυτό έχει οδηγήσει σε αμφισβήτηση της εκπαίδευσης για όλους ακόμη περισσότερο και στην εμφάνιση ανταγωνιστικών, αντιφατικών και ετερογενών απόψεων για την εκπαίδευση και κοινωνική ένταξη. Η ένταξη και εκπαίδευση για όλους μπορεί να θεωρηθεί ως προϊόν πολλαπλών αξιών και διαδικασιών, συνδεδεμένο με την αναφορά της ενσωμάτωσης με μια ολιστική και συστημική προοπτική για το πώς να προσαρμοστούν οι ανάγκες όλων των ανθρώπων, όχι μόνο εκείνων με ειδικές ανάγκες.

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η ένταξη και η εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς βασίζεται στην κατανόηση ότι όλοι έχουν αξία για την κοινότητα και ότι η εκπαίδευση θα πρέπει να ενθαρρύνει τον σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της διαφορετικότητας. Επιπλέον, οποιαδήποτε προσπάθεια για την προσαρμογή των περιβαλλοντικών επιδράσεων πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις ατομικές διαφοροποιήσεις, καθώς και τις περιβαλλοντικές συνθήκες.

2.1.4 Η κοινωνική και εκπαιδευτική ένταξη στην Ανατολική Ευρώπη από την δεκαετία του 1980 έως σήμερα

Κατά τη δεκαετία του 1980 έως το 1991, η Σοβιετική Ένωση βίωσε την περίοδο της Γκλασνοστ (Glasnost) και της μεταρρυθμιστικής περιόδου της Περεστρόικα (Perestrojka), κατά την οποία έγινε πιο ανοικτή και διαφανής. Αυτό επέτρεψε στη Σοβιετική Ένωση να εμπλακεί περισσότερο στη διεθνή κοινότητα και να συζητήσει θέματα όπως η ένταξη και η εκπαίδευση για όλους. Η υπογραφή της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού από την ΕΣΣΔ το 1990 και η επικύρωσή της άνοιξαν τον δρόμο για την εφαρμογή των ιδεών της σε εθνικό επίπεδο.

Μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ το 1991, οι νέες ανεξάρτητες χώρες που προέκυψαν, όπως η Λευκορωσία, η Μολδαβία, η Ρωσία, η Ουκρανία και οι χώρες της Βαλτικής, εγκαθίδρυσαν τα δικά τους συντάγματα, νόμους και εκπαιδευτικές πολιτικές. Αυτό οδήγησε στην εφαρμογή των ιδεών της Σύμβασης στις εθνικές νομοθεσίες κάθε χώρας.

Ωστόσο, παρά τη θετική αυτή εξέλιξη, οι κύριες ιδέες της Σύμβασης και της Παγκόσμιας Διάσκεψης για την Εκπαίδευση για Όλους υιοθετήθηκαν με αργό ρυθμό στην πολιτική κάθε χώρας και είχαν περισσότερο διακηρυκτικό χαρακτήρα. Στην πράξη, η κατάσταση παρέμεινε αβέβαιη, με τους μαθητές με ειδικές ανάγκες να λαμβάνουν εκπαίδευση σε ειδικά ιδρύματα σύμφωνα με προγράμματα για ειδικές ανάγκες χωρίς κοινωνική ένταξη.

Η επικύρωση της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία τον Δεκέμβριο του 2006 συνδέεται στενά με τον μετασχηματισμό των κοινωνικών και εκπαιδευτικών συστημάτων στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Αυτό καθιστά σαφές ότι η ατζέντα της ένταξης έχει προωθηθεί εντατικά ως προοπτική βασισμένη στα δικαιώματα σε αυτήν την περιοχή (Ελευθεριάδου, 2017).

Μετά τη δήλωση της Σαλαμάνκα το 1994, η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών επισημαίνει το δικαίωμα στην ένταξη και εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία σε όλα τα επίπεδα και μέσα σε ένα πλαίσιο δια βίου μάθησης. Επιπλέον, υπογραμμίζει τη σημασία της ενίσχυσης της συμμετοχής τους στην κοινωνία, της αίσθησης της αξιοπρέπειας και της αυτοεκτίμησής τους, καθώς και της ανάπτυξης της προσωπικότητάς τους και των ικανοτήτων τους.

Έτσι, στην Ανατολική Ευρώπη, η εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς πρέπει να προωθεί τον σεβασμό της διαφορετικότητας και να επιδιώκει την επίτευξη ισότητας για όλους, συμμορφούμενη με τα πρότυπα που καθορίζονται από τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών.

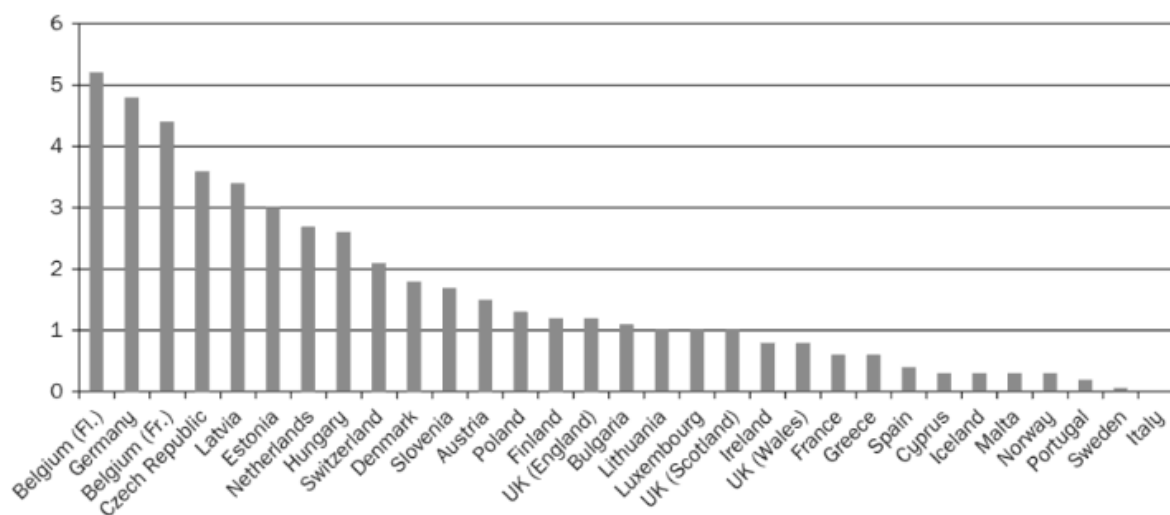
Παρ' όλα αυτά, η έννοια της ένταξης στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης φαίνεται να περιορίζεται κατά κύριο λόγο σε μαθητές που αναγνωρίζονται ως άτομα με ειδικές ανάγκες ή γενικά σε άτομα που αναφέρονται ως ανάπηροι ή παιδιά με ιδιαίτερη ψυχοσωματική ανάπτυξη. Αυτό συχνά οδηγεί σε διαχωρισμό και σε διάφορες μορφές αποκλεισμού, αντί να προωθεί μια πραγματική ένταξη στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Παρόλο που ο όρος «defectology» έχει αντικατασταθεί από τη διορθωτική (ειδική) παιδαγωγική ως ένας πιο ανθρωπιστικός και κοινωνικά σημαντικός όρος, η διορθωτική παιδαγωγική συχνά εστιάζει στις δυσκολίες των μαθητών με αναπηρίες και προσπαθεί να θεραπεύσει και να διορθώσει αυτές τις αναπηρίες. Αυτό μπορεί να οδηγήσει σε τεταμένες διαδικασίες και στη διατήρηση της εκπαίδευσης αποκλεισμού για τους μαθητές με ειδικές ανάγκες, αντί να προωθεί την πραγματική ένταξη στο εκπαιδευτικό και κοινωνικό σύστημα.

Επομένως, παρά τις διεθνείς τάσεις προς την ένταξη, οι χώρες αυτές φαίνεται να παρουσιάζουν αντιφατικές προσεγγίσεις, κινούμενες ταυτόχρονα προς την κατεύθυνση της ενσωμάτωσης αλλά διατηρώντας και ενισχύοντας πρακτικές που οδηγούν στον αποκλεισμό ορισμένων μαθητών με ειδικές ανάγκες από την ίδια την κοινωνία.

Τα τελευταία χρόνια, οι χώρες της Ανατολικής Ευρώπης όπως και της Βόρειας εργάζονται σιγά-σιγά προς την ανάπτυξη μιας ιδεολογίας χωρίς αποκλεισμούς και την αποδοχή της διαφορετικότητας. Στην (ΕΙΚ.2) μπορούμε να παρατηρήσουμε την καμπύλη που σχηματίζει το ποσοστό μαθητών σε ξεχωριστά ειδικά σχολεία σε επιλεγμένες ευρωπαϊκές χώρες το 2014. Έχει παρατηρηθεί αυξημένη ανησυχία για την έννοια της συμπερίληψης σε πολλές από αυτές τις χώρες, με τις περισσότερες να αναγνωρίζουν ότι η συμπερίληψη αποτελεί σημαντική προϋπόθεση για τη διασφάλιση ίσων εκπαιδευτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων για όλους. Ωστόσο, η πρόοδος προς την κατεύθυνση της συμπερίληψης δεν είναι εύκολη και έχει εκφραστεί σημαντική ανησυχία σχετικά με τις εννοιολογικές, μεθοδολογικές και οργανωτικές πτυχές της εκπαίδευσης μέσα από το πρίσμα της κοινωνικής συμπερίληψης. Σε αυτό το πλαίσιο, η Ανατολική Ευρώπη μπορεί να ειπωθεί ότι βρίσκεται ακόμη "σε μεταβατικό στάδιο".

ΕΙΚΟΝΑ 2: Ποσοστό μαθητών σε ξεχωριστά ειδικά σχολεία σε επιλεγμένες ευρωπαϊκές χώρες, πηγή: Ευρωπαϊκή Κομισιόν 2013:14

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Ανάλυση Κοινωνικών και Εκπαιδευτικών Πολιτικών Ένταξης Μαθητών με ΕΕΑ

3.1 Κοινωνικές και εκπαιδευτικές πρακτικές ένταξης

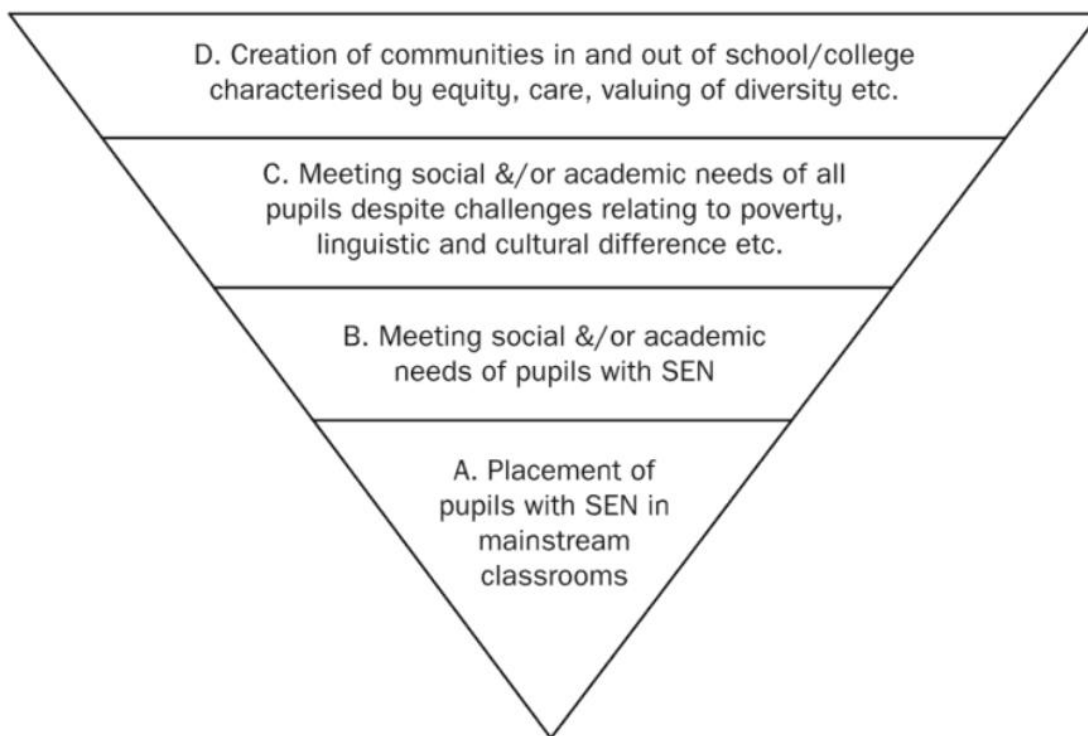
Στην ενότητα 3.1 της διπλωματικής εργασίας γίνεται ανάλυση της νοηματοδότησης της ενταξιακής εκπαίδευσης, περιλαμβάνοντας την θεωρητική ανάλυση των αρχών της ενταξιακής εκπαίδευσης έπειτα εξετάζεται η ανασκόπηση των κύριων προσεγγιστικών μοντέλων αναπηρίας και τέλος γίνεται η προσέγγιση ενταξιακών εκπαιδευτικών πρακτικών στο εκπαιδευτικό περιβάλλον. Ουσιαστικά πρώτα δηλαδή εξετάζονται οι βασικές αρχές που διέπουν την ενταξιακή εκπαίδευση, αναδεικνύοντας τις θεωρητικές βάσεις που οδηγούν στη δημιουργία ενός περιβάλλοντος εκπαίδευσης που προωθεί την ισότιμη συμμετοχή όλων των μαθητών, παρουσιάζονται ενταξιακές εκπαιδευτικές πρακτικές που έχουν αναδειχθεί από τη διεθνή έρευνα και βιβλιογραφία, εστιάζοντας στον τρόπο εφαρμογής τους στο εκπαιδευτικό περιβάλλον και τέλος γίνεται ανασκόπηση και αξιολόγηση των κύριων μοντέλων προσέγγισης της αναπηρίας, προκειμένου να κατανοήσουμε πώς αυτά τα μοντέλα επηρεάζουν την εκπαιδευτική πρακτική και πολιτική.

3.1.1 Θεωρητική ανάλυση αρχών ενταξιακής εκπαίδευσης

Σε επίπεδο νοηματοδότησης και εννοιολογικού προσδιορισμού, αντιμετωπίζουμε το ζήτημα της ένταξης και της ενταξιακής εκπαίδευσης με την επιδίωξη να καθορίσουμε σαφώς τις έννοιες και τις βασικές αρχές που τις διέπουν. Αναγνωρίζουμε ότι υπάρχει μια διαστρέβλωση του όρου ένταξης και ενταξιακής εκπαίδευσης και μια σύγχυση στη νοηματοδότησή τους.

Σημειώνουμε ότι η ενταξιακή εκπαίδευση δεν περιορίζεται στην ειδική αγωγή ή στην εκπαίδευση μαθητών με αναπηρία, αλλά αφορά όλα τα παιδιά. Καταρτίζουμε μια προσέγγιση που τοποθετεί το παιδί στο κέντρο της μαθησιακής διαδικασίας και αντιμετωπίζει τη διαφορετικότητα ως πηγή εμπλουτισμού, αντί για πρόβλημα που πρέπει να αντιμετωπιστεί (**ΕΙΚ.3**).

Μέσω συνεργατικών και διεπιστημονικών προσεγγίσεων, προσπαθούμε να εφαρμόσουμε πρακτικές που επιτρέπουν στους μαθητές να αναπτύξουν το μέγιστο δυνατό δυναμικό τους. Στόχος μας είναι η προσαρμογή του σχολείου στις ανάγκες των παιδιών, προσφέροντας ένα περιβάλλον που ενισχύει την εκπαίδευση και την ενταξιακή διάσταση, αντί να επιβάλλει προκαθορισμένες δομές και περιορισμούς (Barton & Armstrong, 2007).

ΕΙΚΟΝΑ 3: Η ιεραρχία των τύπων ορισμού της ένταξης, πηγή:

<https://books.google.gr/books?hl=en&lr=&id=dMkvEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Social+and+educa>

3.1.2 Προσέγγιση ενταξιακών εκπαιδευτικών πρακτικών στο εκπαιδευτικό περιβάλλον

Σε ό,τι αφορά τον δεύτερο άξονα, αντιλαμβανόμαστε ότι ο τρόπος με τον οποίο οι εκπαιδευτικοί διαχειρίζονται την τάξη τους, λαμβάνουν αποφάσεις και επικοινωνούν με τους μαθητές αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για την επιτυχία της διαδικασίας της ένταξης. Εντός αυτού του πλαισίου, προτείνονται και αναλύονται πολυεπίπεδες πρακτικές που αντλούν από τη διεθνή βιβλιογραφία. Τέτοιου είδους πρακτικές περιλαμβάνονται στον **Πίνακα 1**.

Μέσω αυτών των πρακτικών, προσδιορίζουμε ένα πλαίσιο που ενισχύει την ένταξη και διευκολύνει την πρόοδο του κάθε μαθητή, ενώ παράλληλα προσφέρει υποστήριξη και προσαρμογή σε κάθε ατομική ανάγκη (Ainscow & Miles, 2008).

Σε ό,τι αφορά το πρόγραμμα σπουδών, η ενσωμάτωση στην εκπαίδευση προϋποθέτει ένα πρόγραμμα με κοινά στοιχεία και ευελιξία, το οποίο λαμβάνει υπόψη την ποικιλομορφία των μαθητών. Αναγνωρίζει τις διαφορές στον πολιτισμό και παρέχει ευκαιρίες για ποικιλομορφία στη διδασκαλία και αξιολόγηση. Το περιεχόμενο του προγράμματος χαρακτηρίζεται από ευρύτητα στην προσέγγιση του μαθήματος, συνάφεια με την πραγματική ζωή και ισορροπία ως προς το χρόνο και το περιεχόμενο. Κάθε μαθητής συμμετέχει ενεργά στο σχεδιασμό του προγράμματος, επιδιώκοντας προγράμματα που προάγουν τη μάθηση όλων και δεν επικεντρώνονται μόνο στην ακαδημαϊκή απόδοση (Cole, 2005; Σιδέρη, 2005; UNESCO, 2004) (Τσάφος, 2014),

Πίνακας 1. Ενταξιακές Εκπαιδευτικές πρακτικές στο εργασιακό περιβάλλον

Ενταξιακές εκπαιδευτικές πρακτικές	
1.	<i>Χαρακτηριστικά και διαφοροποίηση του Προγράμματος Σπουδών στο πλαίσιο της ενταξιακής εκπαίδευσης.</i>
2.	<i>Συνεργατικές πρακτικές που ενθαρρύνουν τη συνεργασία.</i>
3.	<i>Ρόλους και αρμοδιότητες των εμπλεκόμενων στην εκπαιδευτική διαδικασία.</i>
4.	<i>Στρατηγικές για τη διαφοροποίηση της διδασκαλίας.</i>
5.	<i>Αξιολογικές διαδικασίες.</i>
6.	<i>Εφαρμογή του Εξατομικευμένου Εκπαιδευτικού Προγράμματος.</i>

Εντός του πλαισίου της αναφοράς στις συνεργατικές πρακτικές, η οδηγία επισημαίνει την ανάγκη για σαφή κατανόηση των εννοιών συνεργασίας και συνεργασίας. Παρέχει μια λεπτομερή περιγραφή των επιπέδων συνεργασίας που θεωρούνται ουσιώδη για την επίτευξη της ένταξης. Επίσης, παρουσιάζονται συγκεκριμένες πρακτικές που ενθαρρύνουν αυτήν την προσέγγιση. Επισημαίνεται ότι η ενσωμάτωση απαιτεί πολυεπίπεδες συνεργασίες, διεπιστημονική προσέγγιση, συμμετοχή των γονέων και σύνδεση με την τοπική κοινότητα. Προστίθενται τα διαδεδομένα μοντέλα συνδιδασκαλίας, που περιλαμβάνουν την υποστηρικτική διδασκαλία, τη διδασκαλία σε σταθμούς εργασίας, την παράλληλη διδασκαλία, την εναλλασσόμενη διδασκαλία, την ομαδική διδασκαλία και την ευέλικτη ομαδοποίηση (Ντεροπούλου, Γελαστοπούλου, Καλογρίδη, & Ταβουλάρη, 2015; Bunch & Valeo, 2004; Ainscow et al., 2006) (Friend & Cook, 2012).

Σε ό,τι αφορά τους ρόλους και τις αρμοδιότητες, επισημαίνεται η σημασία της ισότιμης συνεργασίας μεταξύ εκπαιδευτικών γενικής και ειδικής εκπαίδευσης, σε αντιστοιχία με τις αρχές της ένταξης. Η οδηγία διευκρινίζει ότι οι ρόλοι δεν πρέπει να είναι ιεραρχικοί ή να αποδίδουν σε έναν από αυτούς τον ρόλο του ηγέτη και στον άλλον τον ρόλο του βοηθού. Επιπλέον, τονίζεται η ισότιμη συμμετοχή του εκπαιδευτικού ειδικής εκπαίδευσης στη διαδικασία εκπαίδευσης, χωρίς περιορισμό στη φροντίδα μόνο των αναπήρων μαθητών/τριών. Επιπλέον, ο εκπαιδευτικός γενικής εκπαίδευσης δεν κατέχει αποκλειστική εξουσία ή ευθύνη για την τάξη (Ντεροπούλου και συν., 2015; Fyssa, Vlachou, & Avramidis, 2014).

Εντός του πλαισίου της διαμόρφωσης στρατηγικών για τη διαφοροποίηση, η διαφοροποιημένη διδασκαλία θεωρείται ως ένα παιδαγωγικό πλαίσιο που επιτρέπει σε κάθε μαθητή, ανεξαρτήτως των διαφορών τους, να αναπτύξουν το δυναμικό τους με τη συμμετοχή τους σε ενδιαφέρουσες μαθησιακές εμπειρίες, είτε ατομικά είτε ομαδικά, μέσω μιας προσωπικής διαδρομής,

υποστηριζόμενοι όταν απαιτείται από πιο έμπειρους συμμαθητές ή εκπαιδευτικούς, παραμένοντας παράλληλα πιστοί στην ταυτότητά τους (Valiande, Kyriakides, & Koutselini, 2011).

Όσον αφορά στη διαδικασία αξιολόγησης, περιγράφονται οι μέθοδοι και τα εργαλεία που χρησιμοποιούνται για να αξιολογηθεί πλήρως η πρόοδος του μαθητή. Η συλλογή δεδομένων γίνεται από πολλές πηγές και μέσω διάφορων προσεγγίσεων, προσφέροντας μια ολοκληρωμένη εικόνα των επιδόσεων του παιδιού. Οι εκπαιδευτικοί δεν επικεντρώνονται μόνο στα αδύνατα σημεία και τις ατομικές δεξιότητες, αλλά εξετάζουν επίσης τη συνολική απόδοση του παιδιού και λαμβάνουν υπόψη το περιβάλλον της τάξης. Επιπλέον, περιγράφονται οι διαδικασίες αξιολόγησης που συνδέονται με το Εξατομικευμένο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα και την εκπαιδευτική διαδικασία (ΙΕΠ, 2019).

Στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών προσεγγίσεων για την ένταξη, παρουσιάζεται η στρατηγική σχεδίασης και εφαρμογής του Εξατομικευμένου Εκπαιδευτικού Προγράμματος για την ενσωμάτωση των μαθητών με αναπηρία στο γενικό σχολείο. Κατά την οργάνωση της μαθησιακής διαδικασίας, χρησιμοποιούνται σχεδιασμοί που είναι συνεργατικοί, διεπιστημονικοί και επικεντρωμένοι στον μαθητή, προκειμένου να οριστούν κατάλληλοι μαθησιακοί στόχοι, είτε ατομικοί είτε ομαδικοί. Κατά τη διαδικασία διδασκαλίας, προβαίνουν σε προσαρμογές που ανταποκρίνονται στις ανάγκες και δυνατότητες των μαθητών. Οι προσαρμογές μπορεί να είναι γενικές, συμπληρωματικές και ουσιαστικές, ή και εντατικές, ανάλογα με το βαθμό της υποστήριξης που απαιτείται. Σημειώνεται ότι αυτές οι πρακτικές αντιμετωπίζουν ενδελεχώς το θέμα της ενσωμάτωσης στην εκπαίδευση, παρουσιάζοντας μια εισαγωγική ανάλυση που κάθε μία θα μπορούσε να αναπτυχθεί σε έναν ξεχωριστό οδηγό (Γελαστοπούλου, 2018; Cavendish & Connor, 2017) (Victoria State Government, 2018).

3.1.3 Ανασκόπηση κύριων προσεγγιστικών μοντέλων αναπηρίας

Ο τελευταίος πυλώνας του Πρώτου Μέρους εστιάζει στα βασικά προσεγγίσεις για την αντιμετώπιση της αναπηρίας: α) το ιατρικό-κλινικό πλαίσιο, β) το άτομο-κεντρικό μοντέλο που αντιλαμβάνεται την αναπηρία ως προσωπική έννοια, και γ) το κοινωνικό πλαίσιο που συνάδει με τις αρχές της ενταξιακής προσέγγισης (Thomas & Woods, 2003).

Η δεύτερη ενότητα του θεωρητικού πλαισίου εξετάζει τη θεωρητική βάση και την επιστημονική υποστήριξη της παιδαγωγικής αξίας και της χρησιμότητας της βιωματικής μάθησης, της λογοτεχνίας (ιδίως των παραμυθιών), της θεατρικής τέχνης και της μουσικής για την προσέγγιση των θεμάτων της διαφορετικότητας και της αναπηρίας από μαθητές, εκπαιδευτικούς, γονείς και την τοπική κοινότητα.

Ειδικότερα, ο στόχος των δραστηριοτήτων βιωματικής είναι η δημιουργία δεσμών μεταξύ των μελών της ομάδας, η ενίσχυση της επικοινωνίας και της εμπιστοσύνης ανάμεσά τους, ώστε να δημιουργηθεί ένα περιβάλλον που ευνοεί την ανοχή και την ανοικτότητα στα θέματα της διαφορετικότητας και της ενσωμάτωσης. Οι βιωματικές δραστηριότητες ενισχύουν τη συνεργασία

μεταξύ των εκπαιδευτικών που συμμετέχουν σε ενταξιακά προγράμματα, καθώς αποτελούν βασικό πυλώνα για την επιτυχή υλοποίησή τους. Επισημαίνεται πως πολλές δραστηριότητες είναι εξελικτικές και προσαρμόζονται, όταν απαιτείται, ανάλογα με τα ειδικά χαρακτηριστικά και τις ανάγκες της ομάδας.

Όσον αφορά την αξιοποίηση της λογοτεχνίας, παρουσιάζονται στον Οδηγό οι μέθοδοι και οι τεχνικές που χρησιμοποιούνται, καθώς και οι διαδικασίες αξιοποίησης των παραμυθιών για την ευαισθητοποίηση σε αυτά τα θέματα. Δεδομένου ότι η λογοτεχνία αποτελεί ισχυρό εργαλείο για την ευαισθητοποίηση σε αυτά τα θέματα, ο Οδηγός παρέχει κατευθυντήριες οδηγίες για την επιλογή των κειμένων που θα αντιμετωπίσουν αυτά τα ζητήματα, καθώς και τις μεθόδους και τα μέσα που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την αφήγησή τους.

Στο πλαίσιο της αξιοποίησης της τέχνης του θεάτρου αναδεικνύεται η συμβολή της στην εκπαίδευση, παρουσιάζονται συγκεκριμένες πρακτικές και διαδικασίες που απαιτούνται, καθώς και οι μορφές χρήσης του θεατρικού παιχνιδιού, της δραματοποίησης, της παντομίμας, του κουκλοθεάτρου, των παιχνιδιών ρόλων και της δημιουργίας κοινωνικών ιστοριών. Ο στόχος είναι η ευαισθητοποίηση και αποδοχή της διαφορετικότητας. Τέλος, αναφέρεται η χρήση της μουσικής στην εκπαιδευτική διαδικασία και οι διάφορες μουσικές δραστηριότητες που προωθούνται στο δεύτερο μέρος του οδηγού. Η μουσική θεωρείται ένα σημαντικό εκπαιδευτικό εργαλείο, ιδίως για την εκπαίδευση μαθητών με αναπηρία ή ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, καθώς αναγνωρίζεται η σημασία της στην εκπαίδευσή τους (Grenier, 2016; Sutela, Juntunen, & Ojala, 2016).

3.2 Νομοθετικό πλαίσιο και πολιτικές για τις ΕΕΑ σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο

Η εθνική νομοθεσία για τις ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες αποτελεί ένα σημαντικό κομμάτι του νομικού πλαισίου που διέπει την εκπαίδευση σε κάθε χώρα. Αυτή η νομοθεσία θεσπίζει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που αφορούν την παροχή εκπαιδευτικών υπηρεσιών και την υποστήριξη των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.

Σε κάθε χώρα, η εθνική νομοθεσία για τις ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες καθορίζει τα δικαιώματα των ατόμων με ειδικές ανάγκες στην εκπαίδευση, συμπεριλαμβανομένης της πρόσβασης σε εκπαιδευτικές υπηρεσίες, της διαμόρφωσης ειδικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων και της παροχής ειδικής υποστήριξης κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής πορείας τους. Η νομοθεσία αυτή επίσης καθορίζει τις υποχρεώσεις των εκπαιδευτικών και των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων όσον αφορά την παροχή ειδικών εκπαιδευτικών υπηρεσιών και την προσαρμογή του εκπαιδευτικού περιβάλλοντος ώστε να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των μαθητών με ειδικές ανάγκες. Επιπλέον, η εθνική νομοθεσία θέτει τα πλαίσια για την εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση των εκπαιδευτικών που εργάζονται με μαθητές με ειδικές ανάγκες, καθώς και για την προαγωγή της ενσωμάτωσης και της ισότιμης πρόσβασης των μαθητών με ειδικές ανάγκες στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Η εθνική νομοθεσία για τις ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στην Ελλάδα αναπτύσσεται με βάση τις διατάξεις του εθνικού νομοθετικού πλαισίου και τις διεθνείς συμβάσεις που έχουν επικυρωθεί από την ελληνική κυβέρνηση. Η νομοθεσία αυτή καθορίζει τα δικαιώματα των μαθητών με ειδικές ανάγκες στον τομέα της εκπαίδευσης και τις υποχρεώσεις του εκπαιδευτικού συστήματος. Σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία, όλοι οι μαθητές έχουν δικαίωμα στην εκπαίδευση, ανεξαρτήτως τυχόν ειδικών αναγκών που ενδέχεται να έχουν. Η πρόσβαση στην εκπαίδευση για τα άτομα με ειδικές ανάγκες πρέπει να είναι ισότιμη και να λαμβάνει υπόψη τις ιδιαίτερες ανάγκες κάθε μαθητή. Η ελληνική νομοθεσία προβλέπει επίσης τη δημιουργία ειδικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων για την εξυπηρέτηση των μαθητών με ειδικές ανάγκες, καθώς και την παροχή εξειδικευμένης υποστήριξης από ειδικούς εκπαιδευτικούς και ειδικούς θεραπευτές.

Επίσης, βασικό μέρος της ελληνικής νομοθεσίας, προβλέπει τη συμμετοχή των γονέων και των κηδεμόνων των μαθητών με ειδικές ανάγκες στη λήψη αποφάσεων που αφορούν την εκπαίδευσή τους, καθώς και τη διασφάλιση της συνεργασίας μεταξύ των εκπαιδευτικών, των ειδικών εκπαιδευτικών και των γονέων για την καλύτερη υποστήριξη των μαθητών με ειδικές ανάγκες. Η αναθεώρηση και η ενημέρωση της ελληνικής νομοθεσίας για τις ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες αποτελούν σημαντικό μέσο για την προσαρμογή του εκπαιδευτικού συστήματος στις ανάγκες των μαθητών και την εξασφάλιση της ισότιμης πρόσβασης στην εκπαίδευση.

Το ευρωπαϊκό νομοθετικό πλαίσιο που αφορά την εκπαίδευση των ατόμων με ειδικές ανάγκες και την προστασία των δικαιωμάτων τους αποτελεί ένα σημαντικό μέσο για τη διασφάλιση της ισότιμης πρόσβασης στην εκπαίδευση και της κοινωνικής τους ένταξης. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει θεσπίσει διάφορες οδηγίες και κανονισμούς που αφορούν την προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων με ειδικές ανάγκες στον τομέα της εκπαίδευσης. Μία από τις βασικές αρχές του ευρωπαϊκού νομοθετικού πλαισίου είναι η αρχή της μη διάκρισης, σύμφωνα με την οποία κανένα άτομο δεν πρέπει να υφίσταται διακρίσεις λόγω των ειδικών αναγκών του. Αυτό σημαίνει ότι όλοι οι μαθητές πρέπει να έχουν πρόσβαση σε μια εκπαίδευση που να λαμβάνει υπόψη τις διαφορετικές τους ανάγκες και να τους επιτρέπει να αναπτύξουν το δυναμικό τους πλήρως. Σε αυτό το πλαίσιο, η Ευρωπαϊκή Ένωση προάγει τη στρατηγική της ενισχυμένης κοινωνικής ενσωμάτωσης, προωθώντας την ανάπτυξη προγραμμάτων και πολιτικών που να ενθαρρύνουν τη συμμετοχή και την ισότιμη πρόσβαση σε εκπαιδευτικούς πόρους και υπηρεσίες για όλους, ανεξαρτήτως των ειδικών αναγκών τους.

Σημαντικά μέτρα που έχουν ληφθεί στο πλαίσιο αυτό είναι η προώθηση της διαφοροποιημένης διδασκαλίας και η υποστήριξη της ειδικής εκπαίδευσης και εκπαιδευτικών προγραμμάτων για τα άτομα με ειδικές ανάγκες. Ταυτόχρονα, η Ευρωπαϊκή Ένωση δίνει έμφαση στη σημασία της συνεργασίας μεταξύ των κρατών μελών και της ανταλλαγής βέλτιστων πρακτικών προκειμένου να βελτιωθεί η εκπαίδευση και η προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων με ειδικές ανάγκες σε όλη την Ευρώπη (Grek, 2013).

Σε εθνικό επίπεδο, οι πολιτικές προσεγγίσεις και πρωτοβουλίες που έχουν ληφθεί για την υποστήριξη των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες αποτελούν έναν κρίσιμο παράγοντα για την εξασφάλιση της ισότιμης πρόσβασης στην εκπαίδευση και της ενίσχυσης της κοινωνικής τους συμμετοχής. Σε πολλές χώρες, έχουν αναπτυχθεί ειδικές πολιτικές και πρωτοβουλίες που στοχεύουν στη βελτίωση της εκπαίδευσης και της υποστήριξης αυτών των ατόμων.

Μία από τις κύριες προσεγγίσεις είναι η ανάπτυξη ειδικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων και υπηρεσιών που να ανταποκρίνονται στις ανάγκες των μαθητών με ειδικές ανάγκες. Αυτά τα προγράμματα συνήθως περιλαμβάνουν προσαρμοσμένες διδακτικές μεθόδους, ειδικά διαμορφωμένο εκπαιδευτικό υλικό και υποστήριξη από ειδικούς εκπαιδευτικούς. Επίσης, πολλές χώρες έχουν θεσπίσει νομοθεσία που διασφαλίζει τα δικαιώματα και τις ευκαιρίες των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Αυτή η νομοθεσία συνήθως περιλαμβάνει διατάξεις για την προστασία των δικαιωμάτων στην εκπαίδευση, την πρόσβαση σε ειδικές υπηρεσίες υποστήριξης και τη διασφάλιση της ισότιμης μεταχείρισης και της μη διάκρισης. Επιπλέον, πολλές χώρες προωθούν πρωτοβουλίες για την εκπαίδευση και την ευαισθητοποίηση του κοινού σχετικά με τις ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Αυτές οι πρωτοβουλίες συνήθως στοχεύουν στην ανάδειξη της σημασίας της πλήρους συμμετοχής και της κοινωνικής αποδοχής των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Μέσω αυτών των πρωτοβουλιών, προάγεται η δημιουργία περιβαλλόντων που είναι προσβάσιμα, ανοικτά και συμπεριλαμβανόμενα για όλους.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η προώθηση της πρόσβασης και της ισότητας στην εκπαίδευση για όλους αποτελεί προτεραιότητα στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών πολιτικών και πρωτοβουλιών. Πολλά προγράμματα έχουν αναπτυχθεί με στόχο τη διασφάλιση της ισότητας πρόσβασης και ευκαιριών στην εκπαίδευση, ανεξαρτήτως κοινωνικού, οικονομικού ή πολιτισμικού υποβάθρου. Το πρόγραμμα "Erasmus" αποτελεί ένα από τα πιο εμβληματικά προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο παρέχει ευκαιρίες για μάθηση και ανάπτυξη σε μαθητές, φοιτητές, εκπαιδευτικούς και νέους ενήλικες. Αυτό το πρόγραμμα υποστηρίζει την κινητικότητα και τη συνεργασία σε διάφορους τομείς της εκπαίδευσης, προάγοντας έτσι την ανταλλαγή βέλτιστων πρακτικών και τη διαπολιτισμική κατανόηση. Επίσης, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει εκδώσει οδηγίες και προτάσεις που αφορούν την προώθηση της εκπαίδευσης για όλους, με έμφαση στην πρόσβαση ατόμων με ειδικές ανάγκες. Πρωτοβουλίες όπως το Ευρωπαϊκό Έτος για τα ΑμεΑ (Άτομα με Αναπηρία) έχουν στόχο την αύξηση της ευαισθητοποίησης και την προώθηση πολιτικών για την ένταξη και την ισότητα. Μέσω αυτών των πολιτικών πρωτοβουλιών, η Ευρωπαϊκή Ένωση δεσμεύεται να διασφαλίσει ότι κάθε άτομο, ανεξαρτήτως των δυσκολιών ή προκλήσεων που αντιμετωπίζει, θα έχει ίσες ευκαιρίες για εκπαίδευση και ανάπτυξη.

Η αποτελεσματικότητα των νομοθετικών πλαισίων και των πολιτικών που αφορούν τις ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες είναι ένα πολύπλοκο θέμα που εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Κατά πρώτον, η αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας πρέπει να λαμβάνει υπόψη την εφαρμογή των νόμων και των πολιτικών σε πρακτικό επίπεδο σε όλα τα επίπεδα της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Σε πολλές χώρες, οι νομοθετικές διατάξεις ύψους προσφέρουν σημαντικά πλαίσια για την προστασία και την υποστήριξη των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Ωστόσο, η αποτελεσματική εφαρμογή αυτών των νόμων είναι κάτι που συχνά παρουσιάζει προκλήσεις. Αυτό μπορεί να οφείλεται σε παράγοντες όπως η έλλειψη επαρκών πόρων, η έλλειψη εκπαιδευτικής κατάρτισης για τους εκπαιδευτικούς, η γραφειοκρατία ή η έλλειψη ενδιαφέροντος από τα εκπαιδευτικά ιδρύματα (European Commission, 2015b).

Η αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας πρέπει επίσης να λαμβάνει υπόψη τα αποτελέσματα και τις επιδόσεις των μαθητών με ειδικές ανάγκες, συμπεριλαμβανομένων των επιπέδων εκπαίδευσης, της συμμετοχής και της προόδου τους στη σχολική κοινότητα. Η βέλτιστη πρακτική προώθησης της αποτελεσματικότητας συχνά περιλαμβάνει τη συλλογή στοιχείων και την αξιολόγηση της προόδου των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, καθώς και την προσαρμογή των πολιτικών και των προγραμμάτων βάσει αυτών των αποτελεσμάτων. Επίσης, η ενεργός συμμετοχή των εκπαιδευτικών, των γονέων και των ίδιων των μαθητών είναι ουσιώδης για την επιτυχία αυτών των πολιτικών και πρωτοβουλιών (Γελαστοπούλου, 2018; Cavendish & Connor, 2017)

3.3 Προκλήσεις και εμπόδια στην ένταξη

Η κοινωνική αποδοχή και η στιγματοποίηση αποτελούν σημαντικούς παράγοντες που επηρεάζουν την ένταξη των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στην κοινωνία και στο εκπαιδευτικό περιβάλλον. Οι κοινωνικές προκαταλήψεις και οι στερεότυποι μπορούν να οδηγήσουν σε διακρίσεις και αποκλεισμό των ατόμων αυτών, εμποδίζοντας την πλήρη συμμετοχή τους σε διάφορες κοινωνικές δραστηριότητες, συμπεριλαμβανομένης της εκπαίδευσης.

Η κοινωνική αποδοχή αφορά την αναγνώριση, την αποδοχή και την ενσωμάτωση των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στο κοινωνικό πλαίσιο. Οι προκαταλήψεις και οι στερεότυποι, ωστόσο, μπορούν να οδηγήσουν σε απομόνωση και αποκλεισμό τους, καθώς η κοινωνία ενδέχεται να αντιμετωπίζει με επιφυλάξεις τις διαφορές τους. Η αποδοχή της διαφορετικότητας και η ενθάρρυνση της αμοιβαίας συνεργασίας και κοινωνικής συμμετοχής αποτελούν κρίσιμα στοιχεία για τη δημιουργία μιας ανοιχτής και πλουραλιστικής κοινωνίας.

Ως εκ τούτου, η ανάπτυξη εκπαιδευτικών προγραμμάτων που προωθούν την κατανόηση, την ανοχή και τον σεβασμό προς τις ειδικές ανάγκες είναι ζωτικής σημασίας. Επιπλέον, η ενίσχυση της εκπαίδευσης της κοινότητας και η ευαισθητοποίησή της σχετικά με τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες μπορεί να συμβάλει στη μείωση των προκαταλήψεων και την προώθηση μιας πιο συμπονετικής και περιλαμβανομένης κοινωνίας. Μέσω της αυξημένης ευαισθητοποίησης και της ενίσχυσης της εκπαίδευσης, μπορεί να επιτευχθεί μια πιο ισότιμη και αλληλέγγυα κοινωνία, όπου κάθε άτομο έχει την ευκαιρία να αναπτύξει το πλήρες δυναμικό του, ανεξαρτήτως των ειδικών εκπαιδευτικών του αναγκών (Ντεροπούλου και συν., 2015; Fyssa, Vlachou, & Avramidis, 2014).

Σχετικά με την πρόσβαση σε εκπαιδευτικούς πόρους, αυτή αποτελεί ένα κρίσιμο παράγοντα για την επιτυχή εκπαίδευση των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Ωστόσο, αντιμετωπίζουν πολλά εμπόδια στην πρόσβαση σε αυτούς τους πόρους, περιλαμβανομένων του υλικού και των εργαλείων που χρειάζονται για την εκπαίδευσή τους. Ένα από τα κύρια εμπόδια είναι η έλλειψη προσαρμοσμένου υλικού και εργαλείων για τις ανάγκες τους. Σε πολλές περιπτώσεις, τα άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες χρειάζονται ειδικά εκπαιδευτικά υλικά, προγράμματα λογισμικού και άλλα εκπαιδευτικά εργαλεία που να τους υποστηρίζουν στη μάθηση. Η έλλειψη αυτών των πόρων μπορεί να εμποδίσει την πρόοδο και την ανάπτυξη των δεξιοτήτων τους. Επιπλέον, η έλλειψη εκπαιδευτικών πόρων που είναι προσαρμοσμένοι στις ανάγκες τους μπορεί να οδηγήσει σε αισθήματα απομόνωσης και ανασφάλειας. Η ανάγκη για εξειδικευμένη υποστήριξη και εκπαιδευτικούς πόρους είναι ζωτικής σημασίας για την ενίσχυση της αυτοεκτίμησης και της ακαδημαϊκής τους προόδου. Για τη βελτίωση της κατάστασης, απαιτείται προσπάθεια σε πολλά επίπεδα. Καταρχάς, είναι σημαντικό να διασφαλιστεί η διαθεσιμότητα προσαρμοσμένων εκπαιδευτικών υλικών και εργαλείων σε όλα τα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω της χρηματοδότησης προγραμμάτων για την αγορά και την ανάπτυξη ειδικών εκπαιδευτικών υλικών.

Επίσης, η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών για τη χρήση και την προσαρμογή των εκπαιδευτικών πόρων σε ατομικό επίπεδο είναι ζωτικής σημασίας. Η ενίσχυση των εκπαιδευτικών στον τομέα αυτό μπορεί να βοηθήσει στην εξασφάλιση ότι όλοι οι μαθητές θα έχουν πρόσβαση σε κατάλληλους πόρους που θα τους υποστηρίζουν στη μάθηση. Μέσω αυτών των πρωτοβουλιών, μπορεί να δημιουργηθεί ένα εκπαιδευτικό περιβάλλον που προωθεί την επιτυχία και την ανάπτυξη κάθε μαθητή.

Οι στρατηγικές προσαρμογής στο εκπαιδευτικό περιβάλλον αποτελούν ουσιώδη μέσα για την υποστήριξη των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και την ενίσχυση της ένταξής τους. Οι παρακάτω στρατηγικές μπορούν να εφαρμοστούν με επιτυχία προς αυτή την κατεύθυνση:

- 1. Εξατομικευμένη Διδασκαλία:** *Η προσαρμογή της διδασκαλίας στις ατομικές ανάγκες και τις δυνατότητες κάθε μαθητή αποτελεί βασική στρατηγική. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει την παροχή εξατομικευμένου υλικού και εκπαιδευτικών εργαλείων, καθώς και την προσαρμογή των μεθόδων διδασκαλίας στις ατομικές ανάγκες του κάθε μαθητή.*
- 2. Υποστήριξη Ειδικών Τεχνολογικών Μέσων:** *Η χρήση ειδικών τεχνολογικών μέσων και λογισμικού μπορεί να ενισχύσει την πρόσβαση και την εκπαίδευση των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Παραδείγματα περιλαμβάνουν τα προγράμματα ανάγνωσης και γραφής για μαθητές με δυσλεξία ή τη χρήση ειδικών εφαρμογών για την εκμάθηση μαθηματικών.*
- 3. Δημιουργία Ανοικτών και Συμπεριληπτικών Περιβαλλόντων:** *Η προώθηση της ανοχής, της συνεργασίας και της αμοιβαίας υποστήριξης στο εκπαιδευτικό περιβάλλον μπορεί να συμβάλει*

στην ενίσχυση της ένταξης των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Η δημιουργία περιβαλλόντων όπου οι μαθητές αισθάνονται αποδεκτοί και υποστηρίζονται είναι ουσιώδης.

- 4. Εκπαίδευση και Υποστήριξη Εκπαιδευτικού Προσωπικού:** *Η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών σε θέματα σχετικά με τις ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και τη χρήση προσαρμοσμένων εκπαιδευτικών πόρων είναι ζωτικής σημασίας. Η υποστήριξη και η επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών μπορούν να ενισχύσουν την ικανότητά τους να ανταποκριθούν στις ανάγκες των μαθητών.*

Οι παραπάνω στρατηγικές αντιπροσωπεύουν μόνο μερικά παραδείγματα των πολλών δυνατοτήτων που υπάρχουν για την υποστήριξη της εκπαίδευσης και της ένταξης των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Η συνεχής ανάπτυξη και εφαρμογή τέτοιων στρατηγικών αποτελεί βασικό μέσο για τη διασφάλιση της ισότητας και της δικαιοσύνης στην εκπαίδευση.

Η εκπαίδευση και η κατάρτιση του εκπαιδευτικού προσωπικού αποτελούν βασικούς παράγοντες για την αποτελεσματική υποστήριξη των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες (ΕΕΑ). Η εκπαίδευση σχετικά με τις ΕΕΑ προβάλλει τη σημασία της κατανόησης των διαφορετικών εκπαιδευτικών αναγκών και της ανάπτυξης προσαρμοσμένων προσεγγίσεων. Μέσω της εκπαίδευσης, οι εκπαιδευτικοί αποκτούν τις δεξιότητες και τις γνώσεις που απαιτούνται για να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις που προκύπτουν κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας των ΕΕΑ.

Η εκπαίδευση του προσωπικού επικεντρώνεται στην κατανόηση των διαφορετικών τύπων αναπηρίας, των προσωπικών αναγκών και των προσαρμοσμένων μεθόδων διδασκαλίας που απαιτούνται. Αυτό περιλαμβάνει την εκμάθηση προσαρμοσμένων τεχνικών διδασκαλίας, τη χρήση ειδικών εκπαιδευτικών εργαλείων και την ανάπτυξη της δεξιότητας να προσαρμόζουν το περιβάλλον διδασκαλίας σύμφωνα με τις ανάγκες των μαθητών.

Επιπλέον, η συνεργασία με εξειδικευμένους επαγγελματίες, όπως ψυχολόγους, λογοθεραπευτές, και ειδικούς στην εκπαίδευση των ΕΕΑ, είναι ουσιώδης. Οι εκπαιδευτικοί χρειάζονται τη στήριξη αυτών των επαγγελματιών για την ανάπτυξη και την υλοποίηση προσαρμοσμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων.

Η συνεργασία με εξειδικευμένους επαγγελματίες επιτρέπει στους εκπαιδευτικούς να αξιολογήσουν τις ανάγκες των μαθητών πιο αποτελεσματικά και να εφαρμόσουν τις κατάλληλες διδακτικές προσεγγίσεις. Μέσω της αλληλεπίδρασης και της ανταλλαγής γνώσεων με εξειδικευμένους επαγγελματίες, οι εκπαιδευτικοί επεκτείνουν τις δεξιότητές τους και αναπτύσσουν νέες πρακτικές για την υποστήριξη των ΕΕΑ στο εκπαιδευτικό περιβάλλον. Συνολικά, η εκπαίδευση του προσωπικού και η συνεργασία με εξειδικευμένους επαγγελματίες αποτελούν βασικά εργαλεία για την προώθηση της ενσωμάτωσης και της επιτυχίας των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στο εκπαιδευτικό περιβάλλον.

Οι μηχανισμοί αξιολόγησης και παρακολούθησης αποτελούν κρίσιμα εργαλεία για την αξιολόγηση της ένταξης των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες (ΕΕΑ) στο εκπαιδευτικό περιβάλλον και την αναγνώριση των προκλήσεων που ενδέχεται να παραμένουν. Οι μηχανισμοί

αυτοί περιλαμβάνουν διάφορες διαδικασίες και εργαλεία που επιτρέπουν την αξιολόγηση της προόδου και την παρακολούθηση της απόκτησης δεξιοτήτων και επιδόσεων των ατόμων με ΕΕΑ, καθώς και την αναγνώριση των προκλήσεων που ενδέχεται να παρουσιάζονται.

Ένας σημαντικός μηχανισμός αξιολόγησης είναι η ατομική αξιολόγηση, όπου οι εκπαιδευτικοί και οι ειδικοί στην αξιολόγηση παρακολουθούν την πρόοδο και τις ανάγκες κάθε ατόμου με ΕΕΑ. Μέσω της ατομικής αξιολόγησης, μπορούν να αναγνωριστούν οι επιπτώσεις των προσαρμοσμένων διδακτικών προγραμμάτων και να προσδιοριστούν νέες προσαρμοσμένες προσεγγίσεις που ενδέχεται να απαιτούνται.

Επιπλέον, οι ομάδες συνεργασίας μεταξύ εκπαιδευτικών, ειδικών εκπαιδευτικών και γονέων αποτελούν σημαντικό μηχανισμό παρακολούθησης. Η συνεργασία αυτή επιτρέπει την ανταλλαγή πληροφοριών και τη συνεργασία για την ανάπτυξη προσαρμοσμένων στρατηγικών υποστήριξης.

Τέλος, οι προσαρμοσμένοι δείκτες απόδοσης και οι αξιολογήσεις των εκπαιδευτικών προγραμμάτων είναι άλλα εργαλεία που χρησιμοποιούνται για την αξιολόγηση της προόδου των ατόμων με ΕΕΑ και την προσαρμογή των προγραμμάτων σύμφωνα με τις ανάγκες τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Προτάσεις και Στρατηγικές Βελτίωσης

4.1 Ανάπτυξη προτάσεων για τη βελτίωση της κοινωνικής και εκπαιδευτικής ένταξης

Για τη βελτίωση της παρούσας κατάστασης και την αντιμετώπιση των ενδογενών αποκλεισμών στο εκπαιδευτικό σύστημα, κρίνεται απαραίτητη η ανάληψη δράσης από την πολιτεία για τη σχεδίαση μιας ολοκληρωμένης εκπαιδευτικής αναστροφής. Είναι προτιμότερο να δημιουργηθεί ένα νέο πλαίσιο για την ενσωμάτωση των μαθητών με αναπηρία, παρά να εξαρτώνται από την αξιολόγηση ειδικών υπηρεσιών, καθώς αυτό μπορεί να οδηγήσει σε ανισότητες. Η κατηγοριοποίηση των παιδιών με βάση στατιστικά στοιχεία περιορίζει την προσωπική τους ανάπτυξη και δεν λαμβάνει υπόψη τις μοναδικές τους ανάγκες. Αυτό σημαίνει ότι η ταξινόμηση πρέπει να χρησιμοποιείται ως εργαλείο για την υποστήριξη και όχι για τη διαχωριστική διαδικασία. Οι δομές πρέπει να είναι περισσότερο ανοικτές και να ενσωματώνουν πλήρως τα παιδιά με αναπηρίες σε όλους τους τομείς της μάθησης και της κοινωνικής ζωής.

Ακόμα, θεωρείται απαραίτητη η ενδυνάμωση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων που προσφέρονται τόσο σε εκπαιδευτικούς γενικής παιδείας όσο και σε ειδικούς εκπαιδευτικούς. Είναι αναγκαίο να μην περιορίζεται η γνώση που αποκτούν οι εκπαιδευτικοί σε θεωρητικό επίπεδο, αλλά να είναι ικανοί να την εφαρμόζουν στην πράξη, προκειμένου να διαχειρίζονται αποτελεσματικά την παιδαγωγική προσέγγιση της αναπηρίας. Το περιεχόμενο των εκπαιδευτικών προγραμμάτων θα πρέπει να εστιάζει σε μεθόδους διδασκαλίας που υποστηρίζουν τη συμπερίληψη και την προσαρμογή στις ατομικές ανάγκες. Επιπλέον, προτείνεται η αύξηση του προσωπικού στα σχολεία, ειδικά του υποστηρικτικού προσωπικού, όπως οι βοηθοί των παιδιών με αναπηρίες, προκειμένου να διασφαλιστεί η αποτελεσματική παρέμβαση στο εκπαιδευτικό περιβάλλον (European Commission, 2015a).

Ταυτόχρονα, προτείνεται η αύξηση των οικονομικών πόρων που διατίθενται για τη λειτουργία του σύγχρονου σχολείου και η παροχή επιπλέον επιχορηγήσεων από τα αρμόδια θεσμικά όργανα. Ωστόσο, αυτές οι επιχορηγήσεις δεν πρέπει να επικεντρώνονται αποκλειστικά στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών ή στην πρόσληψη περισσότερου υποστηρικτικού προσωπικού. Είναι επίσης σημαντικό να παρέχονται πόροι για την αγορά εξοπλισμού και ηλεκτρονικών μέσων που θα υποστηρίζουν τη μαθησιακή διαδικασία. Επιπλέον, προτείνεται η συντονισμένη αναβάθμιση των υπαρχόντων δομών, ώστε να εξασφαλιστεί μια ομαλή μετάβαση προς μια ολοκληρωμένη εκπαιδευτική διαδικασία. Επίσης, απαιτείται η εφαρμογή νομοθεσίας που θα προάγει την ισότιμη πρόσβαση των μαθητών με αναπηρίες στην εκπαίδευση και η πρόβλεψη προσαρμογών που θα εξαλείφουν τα εκπαιδευτικά εμπόδια. Τέλος, οι πολιτικοί φορείς θα πρέπει να ενισχύουν την οικονομική στήριξη των γονέων, που συχνά αναλαμβάνουν τα έξοδα για την εκπαίδευση των παιδιών τους, ενώ θα έπρεπε να τα καλύπτει το κράτος. Επιπλέον, η πολιτεία πρέπει να επενδύει στην επιμόρφωση των γονέων, προκειμένου να διασφαλιστεί η αποτελεσματική συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς και τα σχολεία.

Αναγνωρίζεται η ανάγκη για ανατροπή της στάσης που προωθεί τον αποκλεισμό και τις διακρίσεις στο σχολείο, καθώς και η ανάγκη για κοινές προσπάθειες προς την κατεύθυνση της συμπερίληψης των ατόμων με αναπηρία. Σε οργανωτικό επίπεδο, προτείνεται η σύσταση μιας συστηματικής βάσης δεδομένων για την ταξινόμηση των μαθητών με αναπηρίες και την κατανομή τους στις τάξεις. Ιδιαίτερα στο πλαίσιο της τάξης, οι εκπαιδευτικοί πρέπει να υιοθετήσουν παιδοκεντρικές πρακτικές και διδακτικές στρατηγικές, όπως η ατομική προσαρμογή της διδασκαλίας, οι παιχνιδορόλοι και οι δραστηριότητες συνεργασίας. Επίσης, ο διάλογος πρέπει να αναδειχθεί ως κεντρικό μέσο διδασκαλίας για την αντιμετώπιση των διακρίσεων και του αποκλεισμού, ενώ η ενσυναίσθηση πρέπει να προωθηθεί σε όλους τους μαθητές, ανεξάρτητα από τυχόν αναπηρίες (Στασινός, 2020; Αγγελίδης, 2019).

4.2 Στρατηγικές υποστήριξης των μαθητών με ΕΕΑ

4.2.1 Κατανόηση των Αναγκών

Η Αξιολόγηση Αναγκών αποτελεί έναν ζωτικής σημασίας βήμα στην κατανόηση των ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών των μαθητών. Αντιπροσωπεύει την αρχική φάση της διαδικασίας υποστήριξης και παρέχει πολύτιμες πληροφορίες που καθορίζουν το πλαίσιο δράσης για την εξατομικευμένη προσέγγιση της εκπαίδευσης. Η αξιολόγηση αυτή εστιάζει στην ανίχνευση των ατομικών αναγκών κάθε μαθητή, που ποικίλουν ανάλογα με τις διαφορετικές εκπαιδευτικές δυσκολίες, αναπηρίες ή άλλες ειδικές ανάγκες που μπορεί να αντιμετωπίζει καθένας.

Η διαδικασία αυτή περιλαμβάνει ποικίλες μεθόδους αξιολόγησης, όπως η παρατήρηση της συμπεριφοράς του μαθητή σε διάφορα περιβάλλοντα, η αξιολόγηση των ακαδημαϊκών του επιδόσεων, οι συνεντεύξεις με τον μαθητή και την οικογένειά του, και η χρήση εξειδικευμένων εργαλείων αξιολόγησης. Σε πολλές περιπτώσεις, απαιτείται συνεργασία μεταξύ πολλαπλών επαγγελματιών υγείας και εκπαίδευσης, όπως εκπαιδευτικών, ψυχολόγων, λογοθεραπευτών και ειδικών παιδαγωγών (Barton & Armstrong, 2007).

Η διαδικασία αξιολόγησης πρέπει να είναι επιστημονικά τεκμηριωμένη και να λαμβάνει υπόψη τις ατομικές διαφορές και τις ιδιαίτερες ανάγκες κάθε μαθητή. Η συλλογή στοιχείων πρέπει να είναι πολυδιάστατη, δίνοντας έμφαση στον τρόπο που οι εκπαιδευτικές δυσκολίες επηρεάζουν την εκπαιδευτική πρόοδο και την καθημερινή λειτουργία του μαθητή. Με τη βοήθεια της αξιολόγησης αυτής, οι εκπαιδευτικοί μπορούν να κατανοήσουν καλύτερα τις ανάγκες των μαθητών και να δημιουργήσουν προσαρμοσμένα προγράμματα υποστήριξης που θα τους επιτρέπουν να επιτύχουν στο σχολείο και στη ζωή.

Η Εκπαίδευση Προσωπικού αποτελεί κρίσιμη πτυχή στην ανάπτυξη αποτελεσματικών στρατηγικών υποστήριξης μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Αυτό το βήμα εστιάζει στην προετοιμασία και εκπαίδευση του εκπαιδευτικού προσωπικού ώστε να μπορούν να κατανοήσουν και να ανταποκριθούν αποτελεσματικά στις ειδικές ανάγκες των μαθητών.

Η διαδικασία αυτή περιλαμβάνει διάφορες δράσεις που στοχεύουν στην ενίσχυση των δεξιοτήτων και των γνώσεων των εκπαιδευτικών σχετικά με την αναγνώριση, την αντιμετώπιση και την υποστήριξη των μαθητών με ειδικές ανάγκες. Αυτή η εκπαίδευση πρέπει να περιλαμβάνει ενημέρωση για τις διαφορετικές εκπαιδευτικές δυσκολίες και αναπηρίες, καθώς και για τις πιο αποτελεσματικές πρακτικές διδασκαλίας και υποστήριξης.

Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να είναι εξοικειωμένοι με τις διαφορετικές μεθόδους διδασκαλίας που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την υποστήριξη της μάθησης των μαθητών με ειδικές ανάγκες, καθώς και με τη χρήση τεχνολογικών εργαλείων και εκπαιδευτικών πόρων που μπορούν να ενισχύσουν την πρόοδο τους. Επίσης, είναι σημαντικό να εκπαιδευτούν για τις πρακτικές στρατηγικές υποστήριξης που μπορούν να χρησιμοποιήσουν για τη διαχείριση της τάξης και την προώθηση της κοινωνικής ενσωμάτωσης των μαθητών.

Εκτός από την παροχή θεωρητικής γνώσης, η εκπαίδευση προσωπικού πρέπει να περιλαμβάνει και πρακτική εμπειρία σε πραγματικά σενάρια και περιβάλλοντα, προκειμένου να αποκτήσουν οι εκπαιδευτικοί τις απαραίτητες δεξιότητες και την αυτοπεποίθηση για να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τις προκλήσεις που ενδέχεται να αντιμετωπίσουν στην τάξη (Ainscow & Miles, 2008).

4.2.2 Προσαρμοσμένο Εκπαιδευτικό Περιβάλλον

Το Προσαρμοσμένο Εκπαιδευτικό Περιβάλλον αποτελεί ένα κρίσιμο στοιχείο στη διαδικασία υποστήριξης μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Πρόκειται για τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος που προσαρμόζεται στις ανάγκες κάθε μαθητή, προκειμένου να του παρέχεται η βέλτιστη ευκαιρία για μάθηση και ανάπτυξη.

Ένας σημαντικός παράγοντας στη δημιουργία ενός προσαρμοσμένου εκπαιδευτικού περιβάλλοντος είναι η χρήση Προσαρμοσμένων Διδακτικών Μέσων. Αυτό σημαίνει τη χρήση εκπαιδευτικών υλικών, εργαλείων και πόρων που προσαρμόζονται στις ατομικές ανάγκες και τις εκπαιδευτικές δυσκολίες του κάθε μαθητή.

Τα προσαρμοσμένα διδακτικά μέσα μπορούν να περιλαμβάνουν προσαρμοσμένα εκπαιδευτικά προγράμματα λογισμικού, διαδραστικά παιχνίδια, έντυπο υλικό με προσαρμοσμένη δυσκολία ή ένταξη εικόνων και ήχου για την υποστήριξη της κατανόησης. Επίσης, μπορεί να περιλαμβάνουν προσαρμοσμένες δραστηριότητες, προβλήματα και αξιολογήσεις που είναι προσαρμοσμένα στο επίπεδο και τις ανάγκες του κάθε μαθητή (European Commission, 2014).

Είναι σημαντικό τα προσαρμοσμένα διδακτικά μέσα να είναι προσβάσιμα και προσιτά σε όλους τους μαθητές, ανεξάρτητα από τις αναπηρίες ή τις εκπαιδευτικές δυσκολίες που ενδεχομένως να αντιμετωπίζουν. Επίσης, πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους τον πολιτισμικό και γλωσσικό πλούτο των μαθητών, προσφέροντας ποικίλες εκπαιδευτικές εμπειρίες που αντανακλούν την πολυμορφία της τάξης.

Μέσω της χρήσης προσαρμοσμένων διδακτικών μέσων, οι εκπαιδευτικοί μπορούν να διαμορφώσουν ένα περιβάλλον που ενθαρρύνει την ενεργή συμμετοχή και την επιτυχία όλων των μαθητών, ενισχύοντας έτσι την αίσθηση αυτοεκτίμησης και την προσωπική ανάπτυξή τους.

Η Υποστήριξη Συμμετοχής στο Σχολικό Περιβάλλον αποτελεί έναν ουσιώδη παράγοντα στη δημιουργία ενός προσαρμοσμένου εκπαιδευτικού περιβάλλοντος που προάγει την επιτυχία και την ευημερία κάθε μαθητή. Αυτός ο παράγοντας εστιάζει στη δημιουργία ενός περιβάλλοντος που ενθαρρύνει την ενεργή συμμετοχή και την αίσθηση ανήκειν όλων των μαθητών, ανεξαρτήτως των ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών που ενδέχεται να έχουν (Friend & Cook, 2012).

Η υποστήριξη στη συμμετοχή των μαθητών στο σχολικό περιβάλλον προϋποθέτει τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος που είναι προσιτό και προσαρμοσμένο στις ανάγκες κάθε μαθητή. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει την προσαρμογή του φυσικού χώρου του σχολείου, όπως η δημιουργία προσβάσιμων περιβαλλόντων για μαθητές με κινητικές αναπηρίες, η προσθήκη βοηθητικών τεχνολογικών μέσων ή η αναδιάταξη του εξοπλισμού για τη διευκόλυνση της πρόσβασης.

Επιπλέον, η υποστήριξη συμμετοχής στο σχολικό περιβάλλον περιλαμβάνει τη δημιουργία ενός κλίματος αποδοχής και σεβασμού όλων των μαθητών, περιλαμβανομένων εκείνων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Αυτό περιλαμβάνει την ενίσχυση της κοινοτικής αίσθησης και τη δημιουργία ευκαιριών για τη συμμετοχή τους σε κοινωνικές και εκπαιδευτικές δραστηριότητες, όπως σχολικά εκδρομικά προγράμματα, αθλητικές δραστηριότητες και πολιτιστικά γεγονότα.

Επίσης, η υποστήριξη συμμετοχής μπορεί να περιλαμβάνει την παροχή εξατομικευμένων υπηρεσιών υποστήριξης, όπως ειδικών εκπαιδευτικών, λογοθεραπευτών ή ατομικών βοηθών, που θα βοηθήσουν τους μαθητές με ειδικές ανάγκες να συμμετάσχουν πλήρως και επιτυχώς στο σχολικό περιβάλλον. Μέσω αυτών των προσπαθειών, το σχολείο μπορεί να γίνει ένας περιορισμένος χώρος όπου όλοι οι μαθητές έχουν τη δυνατότητα να αισθάνονται ασφαλείς, αποδεκτοί και ενθαρρυμένοι να συμμετέχουν και να αναπτύσσονται. Οι εξατομικευμένες υπηρεσίες υποστήριξης αποτελούν κρίσιμο παράγοντα για την επίτευξη αυτού του στόχου (Arnesen, Inclusion – Perspectives on preschool practices, 2017).

Οι ειδικοί εκπαιδευτικοί αναλαμβάνουν τον ρόλο της παροχής ατομικής υποστήριξης στους μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες εντός του σχολικού περιβάλλοντος. Αυτοί οι εκπαιδευτικοί έχουν την εμπειρία και την κατάρτιση για να αναγνωρίζουν τις ανάγκες των μαθητών και να παρέχουν τις κατάλληλες διδακτικές προσεγγίσεις και πόρους που θα τους βοηθήσουν να ξεπεράσουν τις δυσκολίες τους και να επιτύχουν τους εκπαιδευτικούς τους στόχους.

Οι λογοθεραπευτές είναι επίσης σημαντικοί στην υποστήριξη μαθητών με δυσκολίες στη γλωσσική επικοινωνία και στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων τους. Μέσω ατομικών συνεδριών, οι λογοθεραπευτές μπορούν να παρέχουν προσαρμοσμένες δραστηριότητες και ασκήσεις που ενισχύουν την επικοινωνιακή τους ικανότητα και την κατανόηση.

Επιπλέον, οι ατομικοί βοηθοί μπορούν να παρέχουν άμεση υποστήριξη στους μαθητές μέσα στο σχολείο, βοηθώντας τους στην οργάνωση των δραστηριοτήτων τους, την κατανόηση των

οδηγιών και την επίλυση προβλημάτων που μπορεί να αντιμετωπίζουν στην τάξη. Η παρουσία ενός ατομικού βοηθού μπορεί να δώσει στους μαθητές την ασφάλεια και την αυτοπεποίθηση που χρειάζονται για να συμμετέχουν πλήρως στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες και να επιτύχουν το δυναμικό τους.

4.2.3 Ατομική Στήριξη

Η Ατομική Στήριξη αποτελεί ένα ουσιώδες μέρος της διαδικασίας υποστήριξης μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Αυτό το κομμάτι επικεντρώνεται στη δημιουργία ενός εξατομικευμένου εκπαιδευτικού προγράμματος που θα προσαρμόζεται στις ανάγκες, τις δεξιότητες και τις δυνατότητες κάθε μαθητή, με στόχο την επίτευξη της ακαδημαϊκής επιτυχίας και της προσωπικής ανάπτυξής τους.

Το Ατομικό Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα (ΑΕΠ) αποτελεί ένα προσαρμοσμένο σχέδιο δράσης για κάθε μαθητή, το οποίο καθορίζει τους στόχους, τις στρατηγικές και τις πόρων που απαιτούνται για την επίτευξή τους. Κάθε ΑΕΠ προσαρμόζεται στις ιδιαίτερες ανάγκες και τις δυνατότητες του μαθητή, λαμβάνοντας υπόψη το επίπεδο των ακαδημαϊκών του δεξιοτήτων, τις προτιμήσεις του και τους τρόπους που μαθαίνει καλύτερα (ΙΕΠ, 2019).

Η διαδικασία ανάπτυξης ενός ΑΕΠ συνήθως ξεκινά με τη συγκέντρωση δεδομένων σχετικά με τις ανάγκες και τις ικανότητες του μαθητή, μέσω αξιολογήσεων, συνεντεύξεων και παρατηρήσεων. Στη συνέχεια, ένα πολυεπαγγελματικό συνεργείο, που μπορεί να περιλαμβάνει εκπαιδευτικούς, λογοθεραπευτές, ειδικούς παιδαγωγούς και γονείς, συνεργάζεται για τη δημιουργία ενός προσαρμοσμένου σχεδίου που θα ανταποκρίνεται - Συνεργασία με Ειδικούς Εκπαιδευτικούς

Η συνεργασία με ειδικούς εκπαιδευτικούς αποτελεί ένα κρίσιμο μέρος της ατομικής στήριξης για μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Οι ειδικοί εκπαιδευτικοί διαθέτουν την εξειδικευμένη γνώση και εμπειρία που απαιτούνται για να παρέχουν ατομική υποστήριξη σε μαθητές με ποικίλες εκπαιδευτικές ανάγκες.

Οι ειδικοί εκπαιδευτικοί συνεργάζονται με τους μαθητές, τους γονείς και τους υπόλοιπους εκπαιδευτικούς για να αναγνωρίσουν τις ανάγκες του κάθε μαθητή και να αναπτύξουν εξατομικευμένες προσεγγίσεις που θα τους βοηθήσουν να επιτύχουν στο σχολικό περιβάλλον. Μέσω αξιολογήσεων και παρατηρήσεων, οι ειδικοί εκπαιδευτικοί καθορίζουν τις ατομικές ανάγκες του μαθητή και δημιουργούν σχέδια δράσης που περιλαμβάνουν στρατηγικές που προάγουν τη μάθηση και την ανάπτυξή του (ΙΕΠ, 2019).

Μια σημαντική πτυχή της συνεργασίας με ειδικούς εκπαιδευτικούς είναι η δημιουργία και υλοποίηση του Ατομικού Εκπαιδευτικού Προγράμματος (ΑΕΠ). Το ΑΕΠ είναι ένα εξατομικευμένο σχέδιο που προσαρμόζεται στις ανάγκες και τις δυνατότητες του μαθητή, καθορίζοντας στόχους και στρατηγικές που θα τον βοηθήσουν να επιτύχει στην εκπαίδευσή του. Οι ειδικοί εκπαιδευτικοί συμβάλλουν στην ανάπτυξη και εφαρμογή του ΑΕΠ, παρέχοντας την απαραίτητη εμπειρογνωμοσύνη και καθοδήγηση.

Επιπλέον, οι ειδικοί εκπαιδευτικοί παρέχουν υποστήριξη στους υπόλοιπους εκπαιδευτικούς και το προσωπικό του σχολείου, μεταφέροντας γνώσεις και στρατηγικές που βοηθούν στην αποτελεσματική προσαρμογή του διδακτικού περιεχομένου και των μεθόδων διδασκαλίας για τις ανάγκες των μαθητών με ειδικές ανάγκες.

4.2.4 Κοινωνική Ενσωμάτωση

Η Κοινωνική Ενσωμάτωση αποτελεί ένα σημαντικό μέρος της υποστήριξης μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, καθώς τους βοηθά να αναπτύξουν τις κοινωνικές δεξιότητες που απαιτούνται για την επιτυχή ένταξή τους στο σχολικό και κοινωνικό περιβάλλον. Τα Προγράμματα Κοινωνικών Δεξιοτήτων αποτελούν έναν κρίσιμο πόρο για την ανάπτυξη των μαθητών σε αυτόν τον τομέα.

Τα Προγράμματα Κοινωνικών Δεξιοτήτων σχεδιάζονται για να ενισχύσουν τις ικανότητες των μαθητών σε θέματα όπως η επικοινωνία, η συνεργασία, η αντιμετώπιση των συναισθημάτων και η επίλυση των προβλημάτων. Τα προγράμματα αυτά μπορούν να περιλαμβάνουν παιχνίδια ρόλων, ομαδικές δραστηριότητες, συζητήσεις και ασκήσεις που εστιάζουν στην ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων (Florian, What counts as evidence of inclusive education, 2014)

Ένα σημαντικό στοιχείο των προγραμμάτων αυτών είναι η προσαρμογή στις ανάγκες και τις δυνατότητες του κάθε μαθητή. Οι ειδικοί εκπαιδευτικοί και οι σχολικοί σύμβουλοι συχνά συνεργάζονται για να δημιουργήσουν προγράμματα που να ανταποκρίνονται στις ανάγκες των μαθητών, λαμβάνοντας υπόψη τις ειδικές τους εκπαιδευτικές ανάγκες και τις προσωπικές τους προτιμήσεις.

Μέσα από αυτά τα προγράμματα, οι μαθητές μαθαίνουν να αναπτύσσουν θετικές σχέσεις με τους συμμαθητές τους, να επικοινωνούν αποτελεσματικά και να αντιμετωπίζουν τις προκλήσεις της καθημερινότητας με αυτοπεποίθηση και αυτοεκτίμηση. Μέσα από τη συμμετοχή σε αυτά τα προγράμματα, οι μαθητές μαθαίνουν να γίνονται ενεργοί πολίτες της κοινότητάς τους και να αναπτύσσουν την ικανότητά τους να ενσωματώνονται στα κοινωνικά περιβάλλοντα

Η υποστήριξη στις κοινωνικές σχέσεις αποτελεί ένα βασικό στοιχείο της κοινωνικής ενσωμάτωσης των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Αυτό το κομμάτι της υποστήριξης επικεντρώνεται στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων που απαιτούνται για τη δημιουργία και τη διατήρηση θετικών και υγιών σχέσεων με άλλους, συμπεριλαμβανομένων των συμμαθητών, των δασκάλων και άλλων μελών της κοινότητας του σχολείου.

Η υποστήριξη στις κοινωνικές σχέσεις μπορεί να προσφέρει σημαντικά οφέλη για τους μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Μέσα από προγράμματα και δραστηριότητες που εστιάζουν στην ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων, οι μαθητές μαθαίνουν να αναπτύσσουν την επικοινωνία τους, την αντίληψη τους για τους άλλους και την ικανότητά τους να επιλύουν διαφορές και προβλήματα που μπορεί να προκύψουν σε κοινωνικές καταστάσεις.

Ένας βασικός τρόπος υποστήριξης στις κοινωνικές σχέσεις είναι μέσω ομαδικών δραστηριοτήτων και παιχνιδιών, τα οποία προάγουν τη συνεργασία, την επικοινωνία και την

αλληλεπίδραση μεταξύ των μαθητών. Μέσω αυτών των δραστηριοτήτων, οι μαθητές έρχονται σε επαφή μεταξύ τους, μαθαίνουν να αντιλαμβάνονται και να σέβονται τις διαφορές τους και να εργάζονται μαζί για την επίλυση κοινών προβλημάτων (Arnesen, Inclusion – Perspectives on preschool practices, 2017)

Επιπλέον, η υποστήριξη στις κοινωνικές σχέσεις μπορεί να περιλαμβάνει την παροχή ειδικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων που εστιάζουν στην ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων, καθώς και την ατομική υποστήριξη από εκπαιδευτικούς και σχολικούς συμβούλους. Μέσω αυτών των προσπαθειών, οι μαθητές μαθαίνουν να ανταποκρίνονται σε κοινωνικές καταστάσεις με αυτοπεποίθηση και εμπιστοσύνη, προάγοντας την επιτυχή τους ενσωμάτωση στο σχολικό και κοινωνικό περιβάλλον.

4.2.5 Συνεργασία με τους Γονείς

Η συνεργασία με τους γονείς αποτελεί κρίσιμο παράγοντα στην υποστήριξη των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Είναι σημαντικό να δημιουργηθεί μια θετική και συνεργατική σχέση μεταξύ του σχολείου και των γονέων, καθώς αυτό έχει σημαντική επίδραση στην εκπαιδευτική πορεία του παιδιού (Barton & Armstrong, 2007).

Μια από τις κύριες πτυχές αυτής της συνεργασίας είναι η ενημέρωση των γονέων σχετικά με τις εκπαιδευτικές ανάγκες του παιδιού τους. Οι γονείς πρέπει να είναι ενήμεροι για τις ειδικές ανάγκες του παιδιού τους, τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει στο σχολείο και τους τρόπους με τους οποίους μπορούν να τον υποστηρίξουν στην εκπαίδευσή του.

Η ενημέρωση αυτή μπορεί να γίνεται μέσω διαφόρων τρόπων, όπως προγραμματισμένες συναντήσεις με τους γονείς, ηλεκτρονικά ενημερωτικά δελτία, ιστοσελίδες με πληροφορίες για τις ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και τους τρόπους υποστήριξης, και εκπαιδευτικά σεμινάρια ή εργαστήρια για τους γονείς.

Μέσω αυτής της ενημέρωσης, οι γονείς αποκτούν την απαραίτητη γνώση και εμπιστοσύνη ώστε να μπορούν να συμβάλουν αποτελεσματικά στην εκπαιδευτική πορεία του παιδιού τους και να συνεργαστούν αποτελεσματικά με τους εκπαιδευτικούς και το σχολείο για το κοινό καλό του παιδιού. Αυτή η συνεργασία είναι ουσιαστική για τη δημιουργία ενός εκπαιδευτικού περιβάλλοντος που είναι ενισχυτικό και ενθαρρυντικό για κάθε μαθητή, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.

Η συμμετοχή των γονέων σε συνεδριάσεις και ομάδες υποστήριξης αποτελεί σημαντικό μέρος της διαδικασίας υποστήριξης των μαθητών, ειδικά εκείνων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Αυτές οι συνεδρίες και ομάδες παρέχουν ένα φόρο για την ανταλλαγή ιδεών, την κατανόηση των αναγκών των μαθητών και τη δημιουργία στρατηγικών υποστήριξης.

Στις συνεδριάσεις αυτές, οι γονείς έχουν την ευκαιρία να συζητήσουν με τους εκπαιδευτικούς και το σχολικό προσωπικό τις ανάγκες του παιδιού τους, να μάθουν για τις διαθέσιμες εκπαιδευτικές υπηρεσίες και προγράμματα υποστήριξης, καθώς και να ανταλλάξουν

εμπειρίες και συμβουλές με άλλους γονείς που αντιμετωπίζουν παρόμοιες προκλήσεις. Οι συνεδριάσεις αυτές μπορούν να πραγματοποιηθούν τόσο ατομικά, όσο και σε μικρές ή μεγάλες ομάδες, ανάλογα με τις ανάγκες και τις προτιμήσεις της κοινότητας του σχολείου.

Οι ομάδες υποστήριξης αποτελούν έναν ακόμα πολύτιμο πόρο για τους γονείς, καθώς προσφέρουν ένα ασφαλές και υποστηρικτικό περιβάλλον όπου μπορούν να μοιραστούν τις ανησυχίες τους, να ανταλλάξουν πληροφορίες και να λάβουν υποστήριξη από άλλους γονείς που βρίσκονται σε παρόμοια κατάσταση. Η αμοιβαία στήριξη και η ανταλλαγή ιδεών μπορεί να βοηθήσει τους γονείς να αντιμετωπίσουν καλύτερα τις προκλήσεις που προκύπτουν κατά την εκπαίδευση ενός παιδιού με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.

Συνολικά, η συμμετοχή των γονέων σε συνεδριάσεις και ομάδες υποστήριξης αποτελεί ένα σημαντικό μέσο για την ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ σχολείου και οικογένειας και τη βελτίωση της εκπαιδευτικής εμπειρίας του παιδιού. Αυτή η ενεργή συμμετοχή και αλληλεπίδραση δημιουργεί ένα θετικό περιβάλλον υποστήριξης και ανάπτυξης, το οποίο συμβάλλει στην επιτυχή εκπαίδευση και ανάπτυξη του παιδιού.

4.3 Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Καθώς εξετάζουμε το μέλλον, αντιλαμβανόμαστε ότι η κοινωνική ένταξη και η εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς για τους μαθητές με ειδικές ανάγκες δεν απαιτεί μόνο αναβαθμίσεις και συμβατικές αλλαγές. Αυτό που απαιτείται είναι η εδραίωση της εμπιστοσύνης, η διαπραγμάτευση και ο διάλογος μεταξύ των ενδιαφερομένων εντός και εκτός των χωρών. Οι παραπάνω σκέψεις έχουν υποστηριχθεί από προηγούμενες έρευνες που αναδεικνύουν τη σπουδαιότητα του διαρκούς προβληματισμού και του διαλόγου σχετικά με τις διαφορετικές αντιλήψεις των πολιτισμών για τη συμπερίληψη, την εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς και τις σχετικές έννοιες, καθώς και τον τρόπο εφαρμογής τους στην πράξη (βλ. Hausstätter & Jahnukainen, 2014, Gajdukevich, 2016, Nes et al., 2017, Hanssen, 2018).

Η σημασία του διαλόγου μπορεί να διαδραματίσει ένα ευρύτερο ρόλο. Ο φιλόσοφος Martin Buber (1947) συνέδεσε την έννοια του διαλόγου με την ένταξη, αντιλαμβανόμενος την ένταξη ως ένα διαπροσωπικό ιδεώδες: «Είναι [η συμπερίληψη] η επέκταση της δικής μας συγκεκριμενοποίησης, η εμπειρία, η εκπλήρωση της πραγματικής κατάστασης της ζωής, η πλήρης παρουσία της πραγματικότητας στην οποία συμμετέχει κανείς» (σ. 124). Αναδεικνύουμε τον διάλογο ως μια βασική ατομική πτυχή της ένταξης, η οποία διαμορφώνει τη βάση για την κατανόηση και την ευαισθητοποίησή μας έναντι διαφόρων πολιτισμών και πολιτισμικών πλαισίων. Ο διάλογος μπορεί να επεκτείνει τις αντιλήψεις μας πέρα από τις τοπικές απόψεις και ερμηνείες της κοινωνικής ένταξης και της ενταξιακής εκπαίδευσης. Επιπλέον, μπορεί να μας εισαγάγει σε άλλους πολιτισμούς, παρέχοντάς μας βαθιά γνώση και κατανόηση της μοναδικότητας, της ευαισθησίας, των αδυναμιών και των δυνατών σημείων άλλων απόψεων και ερμηνειών αυτών των βασικών αρχών στον τομέα της εκπαίδευσης. Επιπλέον, ο διάλογος μπορεί να προσφέρει διάφορες απόψεις και λύσεις για τη διαχείριση των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.

Επιπλέον, ο διάλογος μπορεί να αντιληφθεί ως μια κοινωνική πτυχή της ένταξης, που μπορεί να ενισχύσει τη «διαπολιτισμική ικανότητα» και την «ευαισθησία στις προοπτικές» των επαγγελματιών σε διαφορετικές χώρες (Kubow & Blosser, 2016).

4.4 Πολιτικές για την προαγωγή της ένταξης στο εκπαιδευτικό σύστημα

4.4.1 Νομοθεσία και Κανονισμοί

Η νομοθεσία και οι κανονισμοί αποτελούν θεμέλιο για την προαγωγή της ένταξης των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στο εκπαιδευτικό σύστημα. Η δημιουργία νόμων και κανονισμών που προστατεύουν τα δικαιώματα αυτών των μαθητών είναι ζωτικής σημασίας για τη δημιουργία ενός δίκαιου, ισότιμου και προσβάσιμου εκπαιδευτικού περιβάλλοντος.

Μέσω της νομοθεσίας, ορίζονται τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των μαθητών με ειδικές ανάγκες, καθώς και οι υποχρεώσεις των εκπαιδευτικών και του εκπαιδευτικού συστήματος γενικότερα. Οι νόμοι αυτοί πρέπει να παρέχουν προστασία από τις διακρίσεις και την ανισότητα, να διασφαλίζουν την ίση πρόσβαση στην εκπαίδευση και τη συμμετοχή σε όλες τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες, και να προωθούν την ανάπτυξη ειδικών προγραμμάτων υποστήριξης (ΙΕΠ, 2019).

Επιπλέον, η νομοθεσία πρέπει να προβλέπει μέτρα για την παροχή ειδικών εκπαιδευτικών υπηρεσιών, την προσαρμογή του εκπαιδευτικού περιβάλλοντος, και τη στήριξη της επαγγελματικής ανάπτυξης των εκπαιδευτικών στον τομέα της ειδικής εκπαίδευσης (Bourdieu & Passeron, 2014).

Επίσης, η νομοθεσία πρέπει να προσαρμόζεται συνεχώς στις αλλαγές και τις ανάγκες της κοινωνίας και της εκπαιδευτικής κοινότητας, λαμβάνοντας υπόψη τις προτεραιότητες και τις εξελίξεις στον τομέα της ειδικής εκπαίδευσης και της ένταξης. Μόνο με ένα ισχυρό νομικό πλαίσιο μπορεί να επιτευχθεί η πραγματική ισότητα και δικαιοσύνη στο εκπαιδευτικό σύστημα. - Εφαρμογή πολιτικών που προάγουν την ίση πρόσβαση σε εκπαιδευτικούς πόρους και υπηρεσίες.

Η εφαρμογή πολιτικών που προάγουν την ίση πρόσβαση σε εκπαιδευτικούς πόρους και υπηρεσίες αποτελεί ζωτικής σημασίας πτυχή της εκπαιδευτικής πολιτικής για την προαγωγή της ένταξης στο εκπαιδευτικό σύστημα. Η ισότητα πρόσβασης στους εκπαιδευτικούς πόρους και τις υπηρεσίες είναι θεμελιώδης για τη δημιουργία ενός δίκαιου και ισότιμου εκπαιδευτικού περιβάλλοντος.

Για να επιτευχθεί η ίση πρόσβαση, πρέπει να αναπτυχθούν και να εφαρμοστούν πολιτικές που θα εξασφαλίζουν ότι κάθε μαθητής, ανεξαρτήτως των ειδικών αναγκών του, θα έχει πρόσβαση σε όλες τις διαθέσιμες εκπαιδευτικές ευκαιρίες και πόρους. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει την παροχή ειδικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων, την προσαρμογή του εκπαιδευτικού υλικού και των διδακτικών μεθόδων, καθώς και την παροχή εξειδικευμένων υπηρεσιών υποστήριξης (ΙΕΠ, 2019).

Επιπλέον, η ίση πρόσβαση απαιτεί την ανάπτυξη και τη διατήρηση φυσικών και τεχνολογικών υποδομών που να είναι προσβάσιμες για όλους. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει την προσαρμογή κτιρίων και εγκαταστάσεων για την πρόσβαση ατόμων με κινητικά προβλήματα, καθώς

και την εξασφάλιση πρόσβασης σε τεχνολογικά εργαλεία και πλατφόρμες για την εκπαίδευση και την επικοινωνία.

Επιπλέον, είναι σημαντικό να δημιουργηθούν προγράμματα και πόροι για την επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών, ούτως ώστε να είναι σε θέση να ανταποκρίνονται στις ανάγκες όλων των μαθητών και να παρέχουν την απαραίτητη υποστήριξη.

Μόνο με τη συνεχή προσπάθεια και δέσμευση για την εφαρμογή τέτοιων πολιτικών μπορούμε να δημιουργήσουμε ένα εκπαιδευτικό περιβάλλον που να προωθεί την ίση πρόσβαση για όλους και να διασφαλίζει την ένταξη και την επιτυχία όλων των μαθητών.

4.4.2 Εκπαιδευτικά Προγράμματα

Η ανάπτυξη ειδικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων για την υποστήριξη μαθητών με ειδικές ανάγκες αποτελεί ουσιώδη πτυχή της εκπαιδευτικής πολιτικής για την προαγωγή της ένταξης στο εκπαιδευτικό σύστημα. Τα ειδικά εκπαιδευτικά προγράμματα σχεδιάζονται και εφαρμόζονται με στόχο την αποτελεσματική παροχή υποστήριξης και προσαρμογής στις εκπαιδευτικές ανάγκες των μαθητών με ειδικές ανάγκες.

Κατά την ανάπτυξη ειδικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων, λαμβάνονται υπόψη οι διαφορετικές εκπαιδευτικές ανάγκες και οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μαθητές. Αυτά τα προγράμματα προσφέρουν εξειδικευμένες διδακτικές προσεγγίσεις και μεθόδους που επιτρέπουν την ατομική προσαρμογή της διδασκαλίας στις ανάγκες κάθε μαθητή (Hanssen, *Special educational needs in Norwegian and Belarusian preschools*, 2018).

Σημαντικό στοιχείο των ειδικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων είναι η πολυπολιτισμική και πολυεπίπεδη προσέγγιση, που λαμβάνει υπόψη τις διαφορετικές πολιτισμικές, γλωσσικές και κοινωνικές πτυχές της μάθησης. Τα προγράμματα αυτά ενισχύουν την αυτοεκτίμηση των μαθητών, προωθούν τη συμμετοχή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία και ενθαρρύνουν την προσωπική τους ανάπτυξη.

Επιπλέον, τα ειδικά εκπαιδευτικά προγράμματα συχνά περιλαμβάνουν τη συνεργασία με εξειδικευμένους εκπαιδευτικούς, ψυχολόγους, λογοθεραπευτές και άλλους ειδικούς, οι οποίοι παρέχουν πρόσθετη υποστήριξη και καθοδήγηση στους μαθητές με ειδικές ανάγκες.

Συνολικά, η ανάπτυξη ειδικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων αποτελεί απαραίτητο βήμα για τη δημιουργία ενός εκπαιδευτικού περιβάλλοντος που είναι προσιτό και αποδοτικό για όλους τους μαθητές, προάγοντας έτσι την ισότητα και την ένταξη στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Η προώθηση της ποικιλομορφίας στη μέθοδο διδασκαλίας αποτελεί κρίσιμη πτυχή των εκπαιδευτικών προγραμμάτων που αποσκοπούν στην υποστήριξη των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Κάθε μαθητής έχει μοναδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και οι μέθοδοι διδασκαλίας πρέπει να προσαρμόζονται ανάλογα, προκειμένου να εξασφαλιστεί η αποτελεσματική μάθηση και η επίτευξη των εκπαιδευτικών στόχων (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016).

Ένας από τους βασικούς στόχους των εκπαιδευτικών προγραμμάτων είναι η δημιουργία ενός εκπαιδευτικού περιβάλλοντος που να ενθαρρύνει την ανοικτότητα και την αποδοχή της διαφορετικότητας. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω της προώθησης ποικιλομορφίας στις διδακτικές προσεγγίσεις και μεθόδους, καθώς και στα εκπαιδευτικά υλικά και τους πόρους που χρησιμοποιούνται στην τάξη.

Μία προσέγγιση που προωθείται είναι η διδασκαλία με βάση την κοινωνική κατασκευή της γνώσης, όπου οι μαθητές ενθαρρύνονται να αλληλεπιδρούν, να συνεργάζονται και να κατασκευάζουν την γνώση μέσα από δραστηριότητες που αναδεικνύουν τις διαφορετικές τους ικανότητες και προσεγγίσεις. Επιπλέον, η χρήση τεχνολογικών εργαλείων και πλατφόρμων μπορεί να δώσει τη δυνατότητα στους εκπαιδευτικούς να προσαρμόσουν τη διδασκαλία στις ατομικές ανάγκες κάθε μαθητή.

Επιπλέον, η προώθηση της ποικιλομορφίας στη μέθοδο διδασκαλίας σημαίνει ότι οι εκπαιδευτικοί πρέπει να είναι προετοιμασμένοι να προσαρμόσουν τη διδασκαλία τους σε διάφορα επίπεδα μάθησης και στυλ μάθησης, διαφορετικές γλωσσικές ικανότητες και εκπαιδευτικές ανάγκες. Αυτό απαιτεί συνεχή επαγγελματική ανάπτυξη και υποστήριξη, καθώς οι εκπαιδευτικοί πρέπει να είναι σε θέση να ανταποκρίνονται στις διαφορετικές ανάγκες και τις μοναδικές προκλήσεις που παρουσιάζονται στην τάξη (Hanssen, Special educational needs in Norwegian and Belarusian preschools, 2018).

Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να αναζητούν συνεχώς νέες μεθόδους διδασκαλίας που να ανταποκρίνονται στις ανάγκες και τις προτιμήσεις των μαθητών τους. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει τη χρήση διαφορετικών εκπαιδευτικών τεχνικών, την προσαρμογή του ρυθμού και του επιπέδου δυσκολίας των μαθησιακών δραστηριοτήτων, καθώς και την παροχή επιπλέον υποστήριξης σε μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.

Επιπλέον, οι εκπαιδευτικοί πρέπει να είναι ευαίσθητοι στις διαφορετικές προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι μαθητές τους και να προσφέρουν ατομική υποστήριξη όταν απαιτείται. Η δημιουργία μιας περιβάλλουσας μάθησης που είναι ευνοϊκή για όλους τους μαθητές απαιτεί συνεχή ανάπτυξη και προσαρμογή από τη μεριά των εκπαιδευτικών.

4.4.3 Εκπαιδευτική Υποδομή

Η αναβάθμιση της εκπαιδευτικής υποδομής με προσαρμογές και ειδικά εργαλεία για την υποστήριξη μαθητών με ειδικές ανάγκες αποτελεί ουσιώδη πτυχή της προώθησης της ένταξης στο εκπαιδευτικό σύστημα. Η εκπαιδευτική υποδομή πρέπει να είναι σχεδιασμένη και εξοπλισμένη με τρόπο που να είναι προσβάσιμη και λειτουργική για όλους τους μαθητές, ανεξάρτητα από τις ειδικές τους ανάγκες.

Η αναβάθμιση της εκπαιδευτικής υποδομής μπορεί να περιλαμβάνει την προσαρμογή των κτιριακών εγκαταστάσεων, των τάξεων και των χώρων μάθησης για την εξασφάλιση της πρόσβασης και της κατάλληλης χρήσης από μαθητές με διαφορετικές αναπηρίες ή ειδικές ανάγκες. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει την εγκατάσταση αναπηρικών ανυψωτικών συστημάτων, κατάλληλων καθισμάτων

και τραπεζιών, καθώς και την προσθήκη ειδικών εργαλείων και εξοπλισμού για την υποστήριξη της μάθησης (Arnesen, Inclusion – Perspectives on preschool practices, 2017).

Επιπλέον, η αναβάθμιση της εκπαιδευτικής υποδομής μπορεί να περιλαμβάνει τη χρήση τεχνολογικών εργαλείων και ειδικών λογισμικών που προάγουν την προσαρμοσμένη μάθηση και την επικοινωνία. Αυτά τα εργαλεία μπορούν να παρέχουν προσαρμοσμένες εκπαιδευτικές δραστηριότητες και υλικά, καθώς και δυνατότητες επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ των μαθητών και των εκπαιδευτικών. Η χρήση αυτών των τεχνολογικών εργαλείων μπορεί να ενισχύσει την εκπαιδευτική διαδικασία, διευκολύνοντας την πρόσβαση σε πληροφορίες και την απόκτηση νέων γνώσεων, ενώ ταυτόχρονα ενθαρρύνει την ενεργό συμμετοχή των μαθητών στη μάθηση. Μέσω αυτής της προσέγγισης, η εκπαιδευτική υποδομή μπορεί να γίνει πιο δυναμική και προσαρμοσμένη στις ανάγκες κάθε μαθητή, ενισχύοντας έτσι την ικανότητα όλων των μαθητών να επιτύχουν στη μάθηση.

Η δημιουργία προσβάσιμων κτιρίων και εγκαταστάσεων αποτελεί βασικό στοιχείο της εκπαιδευτικής υποδομής που στοχεύει στην προώθηση της ένταξης και της ισότητας στο εκπαιδευτικό σύστημα. Η προσβασιμότητα στα κτίρια και τις εγκαταστάσεις του σχολείου είναι θεμελιώδους σημασίας για τη διασφάλιση ότι όλοι οι μαθητές, ανεξαρτήτως των ειδικών τους αναγκών, μπορούν να έχουν πρόσβαση σε μια πλήρη και ποιοτική εκπαιδευτική εμπειρία.

Για να επιτευχθεί η δημιουργία προσβάσιμων κτιρίων και εγκαταστάσεων, απαιτείται η λήψη μιας σειράς μέτρων και προσαρμογών. Αρχικά, ο σχεδιασμός των κτιρίων πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες ατόμων με αναπηρίες ή άλλες κινητικές περιορισμένες, με την εγκατάσταση αναβατορίων, ασανσέρ, και ραμπών για αμαξίδια, καθώς και εύκολης πρόσβασης σε κάθε χώρο του σχολείου (Arnesen, Inclusion – Perspectives on preschool practices, 2017).

Επιπλέον, ο εξοπλισμός των εγκαταστάσεων πρέπει να είναι σχεδιασμένος με γνώμονα την προσβασιμότητα, όπως για παράδειγμα η τοποθέτηση ειδικών τουαλετών για αναπηρικά αμαξίδια και η προσαρμογή των εργαστηριακών χώρων και των αθλητικών εγκαταστάσεων. Επιπλέον, η εγκατάσταση ειδικών τεχνολογικών συστημάτων, όπως ο ηχητικός ή οπτικός εξοπλισμός, μπορεί να βοηθήσει στη διευκόλυνση της μάθησης για μαθητές με ειδικές ανάγκες.

Συνολικά, η δημιουργία προσβάσιμων κτιρίων και εγκαταστάσεων είναι κρίσιμη για την προαγωγή της ένταξης και της ισότητας στο εκπαιδευτικό σύστημα, διασφαλίζοντας ότι κάθε μαθητής έχει ίσες ευκαιρίες για πρόσβαση σε μια υψηλής ποιότητας εκπαιδευτική εμπειρία.

4.4.4 Εκπαιδευτική Υποστήριξη

Η εκπαιδευτική υποστήριξη αποτελεί κρίσιμο μέρος των πολιτικών που προωθούν την ένταξη και την ισότητα στο εκπαιδευτικό σύστημα. Η παροχή εξειδικευμένων υπηρεσιών υποστήριξης, όπως ειδικοί εκπαιδευτικοί και λογοθεραπευτές, είναι ουσιώδους σημασίας για την ανάπτυξη και την πρόοδο των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.

Οι ειδικοί εκπαιδευτικοί παρέχουν εξειδικευμένη υποστήριξη σε μαθητές που αντιμετωπίζουν δυσκολίες στη μάθηση λόγω διαφόρων αναπηριών ή εκπαιδευτικών αναγκών. Ο ρόλος τους περιλαμβάνει την ανάπτυξη ατομικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων, την παροχή ειδικών διδακτικών προσεγγίσεων και τη συνεργασία με άλλους εκπαιδευτικούς για την προσαρμογή της διδασκαλίας στις ανάγκες του κάθε μαθητή (Γελαστοπούλου, 2018; Cavendish & Connor, 2017).

Επίσης, οι λογοθεραπευτές παρέχουν εξειδικευμένη υποστήριξη σε μαθητές που αντιμετωπίζουν προβλήματα στον τομέα της γλωσσικής επικοινωνίας, όπως προβλήματα με την προφορά, τη γραφή ή την κατανόηση. Οι λογοθεραπευτές αναπτύσσουν ατομικά προγράμματα θεραπείας και προσφέρουν τεχνικές και εργαλεία για τη βελτίωση των γλωσσικών δεξιοτήτων των μαθητών.

Μέσω της παροχής αυτών των εξειδικευμένων υπηρεσιών υποστήριξης, οι μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες λαμβάνουν την ατομική προσοχή και την υποστήριξη που χρειάζονται για να αναπτύξουν το δυναμικό τους και να επιτύχουν στη μάθηση. Μέσω αυτού του τρόπου, διασφαλίζεται ότι κανένας μαθητής δεν μένει πίσω και ότι όλοι έχουν την ευκαιρία να αναπτύξουν τις ικανότητές τους και να επιτύχουν τους εκπαιδευτικούς τους στόχους. Με τη συνεχή παρουσία και υποστήριξη των ειδικών εκπαιδευτικών και των λογοθεραπευτών, το εκπαιδευτικό σύστημα γίνεται πιο προσιτό και πιο αποτελεσματικό για όλους τους μαθητές, συμβάλλοντας έτσι στην προαγωγή της ένταξης και της ισότητας.

Η ανάπτυξη ατομικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων για μαθητές με ιδιαίτερες ανάγκες είναι ένας σημαντικός πυλώνας της εκπαιδευτικής υποστήριξης. Αυτά τα προγράμματα σχεδιάζονται με βάση τις ατομικές διαφορές και ανάγκες κάθε μαθητή, με στόχο την προσαρμογή της εκπαίδευσης ώστε να ανταποκρίνεται στις ατομικές τους ανάγκες και δυνατότητες.

Η διαδικασία αυτή ξεκινά με μια σχολική αξιολόγηση, κατά την οποία συγκεντρώνονται πληροφορίες σχετικά με τις δυνατότητες, τις ανάγκες και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει ο κάθε μαθητής. Με βάση αυτήν την αξιολόγηση, δημιουργούνται εξατομικευμένα εκπαιδευτικά προγράμματα που προβλέπουν τις ανάγκες του μαθητή σε κάθε επίπεδο και τομέα μάθησης.

Τα ατομικά εκπαιδευτικά προγράμματα εστιάζουν στη δημιουργία εκπαιδευτικών στόχων που είναι εφικτοί, συγκεκριμένοι και μετρήσιμοι, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαίτερες ανάγκες και τις επιταγές του μαθητή. Επίσης, προβλέπουν τις προσαρμογές στη διδακτέα ύλη, τις μεθόδους διδασκαλίας και τις αξιολογήσεις που απαιτούνται για την επίτευξη αυτών των στόχων (Γελαστοπούλου, 2018; Cavendish & Connor, 2017).

Κατά τη διάρκεια της υλοποίησης, τα ατομικά εκπαιδευτικά προγράμματα επανεκτιμώνται και προσαρμόζονται συνεχώς βάσει των προόδων που σημειώνει ο μαθητής και των αναγκών του. Αυτό διασφαλίζει τη συνεχή πρόοδο και την αποτελεσματική υποστήριξη κάθε μαθητή, ενισχύοντας την ικανότητά τους να συμμετέχουν πλήρως και επιτυχώς στην εκπαιδευτική διαδικασία.

4.4.5 Συνεργασία με την Κοινότητα

Η συνεργασία με την κοινότητα αποτελεί έναν σημαντικό παράγοντα για την προαγωγή της ένταξης και της αλληλεγγύης στο εκπαιδευτικό περιβάλλον. Η ενίσχυση της συνεργασίας με κοινοτικούς οργανισμούς και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ) είναι ζωτικής σημασίας για την παροχή ολοκληρωμένης υποστήριξης προς τους μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.

Μέσω αυτής της συνεργασίας, οι εκπαιδευτικοί και οι μαθητές έχουν πρόσβαση σε πρόσθετους πόρους και υπηρεσίες που ενισχύουν την εκπαιδευτική διαδικασία. Κοινοτικοί οργανισμοί και ΜΚΟ μπορούν να παρέχουν προγράμματα ψυχοκοινωνικής υποστήριξης, προπονήσεις για την ανάπτυξη δεξιοτήτων και άλλες ειδικευμένες υπηρεσίες που εμπλουτίζουν το εκπαιδευτικό περιβάλλον.

Επιπλέον, η συνεργασία με κοινοτικούς οργανισμούς και ΜΚΟ μπορεί να συμβάλει στη δημιουργία προγραμμάτων και εκδηλώσεων που προάγουν την κοινότητα και την αμοιβαία κατανόηση. Μέσω αυτών των δραστηριοτήτων, οι μαθητές μπορούν να αναπτύξουν δεξιότητες κοινωνικής επικοινωνίας και να ενισχύσουν το αίσθημα κοινότητας και αλληλεγγύης.

Τέλος, η συνεργασία με κοινοτικούς οργανισμούς και ΜΚΟ μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία δικτύων υποστήριξης και ανταλλαγής βέλτιστων πρακτικών μεταξύ εκπαιδευτικών, γονέων και επαγγελματιών του χώρου. Μέσω αυτών των δικτύων, επιτυγχάνεται η αμοιβαία υποστήριξη και ενίσχυση, προωθώντας την ανταλλαγή ιδεών και τη δημιουργία κοινών προγραμμάτων που στοχεύουν στη βελτίωση της εκπαίδευσης και την υποστήριξη των μαθητών με ειδικές ανάγκες. Μέσα από αυτήν την αλληλεπίδραση και τη συνεχή ανταλλαγή πληροφοριών, η κοινότητα γίνεται ένας δυναμικός φορέας υποστήριξης και ανάπτυξης του εκπαιδευτικού συστήματος, συμβάλλοντας έτσι στη διαρκή βελτίωση της εκπαίδευσης και της κοινωνίας συνολικά.

Η δημιουργία δικτύων υποστήριξης μεταξύ σχολείων, γονέων και τοπικής κοινότητας αποτελεί ένα βασικό εργαλείο για την ανάπτυξη ενός εκπαιδευτικού περιβάλλοντος που προάγει την ένταξη και την επιτυχία των μαθητών. Αυτά τα δίκτυα δημιουργούνται με σκοπό να προσφέρουν στήριξη, ανταλλαγή ιδεών και πόρων, καθώς και να ενισχύσουν τη συνεργασία και την αμοιβαία κατανόηση μεταξύ των διαφορετικών φορέων.

Τα σχολεία συνεργάζονται με τους γονείς και την τοπική κοινότητα για να δημιουργήσουν ένα περιβάλλον που υποστηρίζει την εκπαίδευση και την ανάπτυξη των μαθητών. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει την οργάνωση εκπαιδευτικών εκδηλώσεων, εργαστηρίων και προγραμμάτων που εμπλέκουν τους γονείς και την κοινότητα στην εκπαιδευτική διαδικασία (Hanssen, *Special educational needs in Norwegian and Belarusian preschools*, 2018).

Οι γονείς, από την πλευρά τους, μπορούν να συμμετέχουν ενεργά στα σχολικά δίκτυα υποστήριξης, να παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες και εμπειρίες από την καθημερινότητά τους, και να συνεργάζονται με τους εκπαιδευτικούς για την επίτευξη των εκπαιδευτικών στόχων των μαθητών.

Η τοπική κοινότητα, τέλος, μπορεί να παρέχει στήριξη στα σχολεία μέσω προγραμμάτων εθελοντικής εργασίας, δωρεάς πόρων και χρηματοδότησης εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Η συνεργασία με την τοπική κοινότητα ενισχύει τους δεσμούς μεταξύ των φορέων της περιοχής, προάγει την αμοιβαία κατανόηση και συνεργασία, και ενισχύει την αίσθηση κοινότητας. Μέσα από αυτήν τη συνεργασία, μπορούν να δημιουργηθούν δίκτυα αλληλοβοήθειας και ανταλλαγής πόρων που ενισχύουν την εκπαιδευτική διαδικασία και εξασφαλίζουν την πλήρη στήριξη των μαθητών.

Επιπλέον, μέσω αυτών των δικτύων υποστήριξης, μπορούν να αναδειχθούν κοινοτικοί πόροι και πρωτοβουλίες που να ωφελήσουν την εκπαιδευτική διαδικασία και την ευημερία των μαθητών. Η συνεργασία με την κοινότητα μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία προγραμμάτων εθελοντικής εργασίας, προσφοράς υπηρεσιών και πόρων, καθώς και στη διοργάνωση εκπαιδευτικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων που ενδυναμώνουν τους δεσμούς της κοινότητας με το σχολείο και ενισχύουν την αίσθηση ανήκειν και συμμετοχής. Όλα αυτά συμβάλλουν στην επίτευξη ενός περιβάλλοντος που ενθαρρύνει την αμοιβαία υποστήριξη και ανάπτυξη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: Συμπεράσματα

5.1 Συνοπτική παρουσίαση των κυριότερων ευρημάτων

Στο κεφάλαιο 5.1 παρουσιάζονται οι βασικές εκάστοτε συμπεράσματα που προέκυψαν από την έρευνα. Αυτή η ενότητα προσφέρει μια συνοπτική επισκόπηση των κυριότερων ευρημάτων που προέκυψαν κατά τη διάρκεια της μελέτης. Κάθε εύρημα παρουσιάζεται συνοπτικά και αναλύεται στο πλαίσιο του ερευνητικού ζητήματος που διατυπώθηκε στο πρώτο κεφάλαιο.

Η συνοπτική παρουσίαση των κυριότερων ευρημάτων αποτελεί ένα σημαντικό κομμάτι της εργασίας, καθώς προσφέρει στον αναγνώστη μια συνολική εικόνα των αποτελεσμάτων και των συμπερασμάτων της έρευνας. Αυτό επιτρέπει στον αναγνώστη να κατανοήσει τη συνολική προσέγγιση και τις κύριες προτάσεις που προκύπτουν από τη μελέτη, ενώ ταυτόχρονα τον καθοδηγεί προς την κατανόηση της σημασίας των ευρημάτων στο πλαίσιο του ερευνητικού πεδίου.

Στο πλαίσιο της έρευνάς μας, καταλήξαμε σε ορισμένα βασικά ευρήματα που αξίζει να αναφερθούν:

Κοινωνική και εκπαιδευτική ένταξη στην Ιστορία: Η ιστορική αναδρομή στην κοινωνική και εκπαιδευτική ένταξη των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες αποτελεί μια σημαντική πτυχή για την κατανόηση της εξέλιξης της εκπαιδευτικής πολιτικής και πρακτικής. Κατά τη διάρκεια των διαφόρων δεκαετιών, παρατηρούμε μια συνεχή προσπάθεια για τη βελτίωση της κοινωνικής και εκπαιδευτικής προσβασιμότητας και ισότητας για τους μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.

Στη Βόρεια και Ανατολική Ευρώπη, η εξέλιξη αυτή είναι ιδιαίτερα εμφανής. Από τη μεταπολεμική περίοδο έως σήμερα, παρατηρούμε συνεχείς προσπάθειες για την ανάπτυξη προοδευτικών πολιτικών και πρακτικών που θα εξασφαλίζουν την ίση πρόσβαση σε εκπαιδευτικούς πόρους και υπηρεσίες. Αυτό σημαίνει τη δημιουργία περιβάλλοντος που να επιτρέπει την ενεργό συμμετοχή όλων των μαθητών, ανεξαρτήτως των ειδικών αναγκών τους, στην εκπαιδευτική διαδικασία. Αυτό έχει οδηγήσει σε σημαντικές μεταρρυθμίσεις και προόδους στον τομέα της εκπαίδευσης, με επίκεντρο την ανάγκη να δημιουργηθεί ένα πιο δίκαιο, συμπεριλαμβανομένο και ισότιμο εκπαιδευτικό περιβάλλον για όλους (Hanssen, Special educational needs in Norwegian and Belarusian preschools, 2018).

Κοινωνικές και εκπαιδευτικές πρακτικές ένταξης: Η ανάλυση των αρχών της ενταξιακής εκπαίδευσης και των προσεγγίσεων στο εκπαιδευτικό περιβάλλον ανέδειξε τη σπουδαιότητα της διαφοροποιημένης και εξατομικευμένης προσέγγισης στη διδασκαλία. Κάθε μαθητής έχει μοναδικές ανάγκες, δυνατότητες και προτιμήσεις, και η εκπαιδευτική διαδικασία πρέπει να είναι σχεδιασμένη έτσι ώστε να ανταποκρίνεται σε αυτές τις διαφορετικότητες.

Η προσέγγιση αυτή προωθεί την πολυμορφία στη μέθοδο διδασκαλίας, δηλαδή τη διαφοροποίηση των διδακτικών πρακτικών για να καλυφθούν οι διάφορες εκπαιδευτικές ανάγκες και προτιμήσεις των μαθητών. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει τη χρήση διαφορετικών μεθόδων

διδασκαλίας, την προσαρμογή του περιεχομένου σύμφωνα με τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες των μαθητών, και την παροχή εξειδικευμένης υποστήριξης για όσους το χρειάζονται.

Μέσω αυτής της προσέγγισης, οι εκπαιδευτικοί μπορούν να δημιουργήσουν ένα περιβάλλον μάθησης που να είναι ανοικτό, ευέλικτο και προσαρμοσμένο στις ανάγκες και τις δυνατότητες κάθε μαθητή. Μέσα από την πολυμορφία στη μέθοδο διδασκαλίας, οι μαθητές αναπτύσσουν δεξιότητες αυτοεκτίμησης, αυτονομίας και συνεργασίας, ενώ η εκπαιδευτική διαδικασία γίνεται πιο ενδιαφέρουσα και από το θέμα. Εφαρμόζοντας αυτές τις αρχές και προσεγγίσεις, η εκπαιδευτική διαδικασία γίνεται πιο αποτελεσματική και προσαρμοσμένη στις ανάγκες κάθε μαθητή, ενισχύοντας έτσι την κοινωνική και εκπαιδευτική ένταξη των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Αυτό συμβάλλει στην προώθηση της ισότητας και της δικαιοσύνης στο εκπαιδευτικό σύστημα, ενισχύοντας την πρόσβαση όλων των μαθητών σε ποιοτική εκπαίδευση και προετοιμάζοντάς τους για επιτυχή συμμετοχή στην κοινωνία (Hanssen, Special educational needs in Norwegian and Belarusian preschools, 2018).

Νομοθετικό πλαίσιο και πολιτικές για τις ΕΕΑ: Η ανάλυση του νομοθετικού πλαισίου και των πολιτικών αναδεικνύει μια σημαντική πορεία προόδου στην προστασία των δικαιωμάτων των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Πολλοί νόμοι και κανονισμοί έχουν θεσπιστεί τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο με σκοπό να εξασφαλίσουν την ίση μεταχείριση και πρόσβαση στην εκπαίδευση για όλους τους μαθητές. Αυτή η νομοθετική προστασία περιλαμβάνει διατάξεις για την παροχή ειδικών εκπαιδευτικών υπηρεσιών, την προσαρμογή του εκπαιδευτικού περιβάλλοντος και την υποστήριξη της ατομικής ανάπτυξης και προόδου κάθε μαθητή.

Παράλληλα, παραμένουν προκλήσεις που απαιτούν περαιτέρω προσπάθειες. Ορισμένες από αυτές περιλαμβάνουν την ανάγκη για βελτίωση της εφαρμογής των υφιστάμενων νομοθετικών πλαισίων, την ενίσχυση της εποπτείας και αξιολόγησης, καθώς και την ανάπτυξη νέων πολιτικών και προγραμμάτων που θα αντιμετωπίσουν τις σύγχρονες προκλήσεις στον τομέα της εκπαίδευσης για τα άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες (Hanssen, Special educational needs in Norwegian and Belarusian preschools, 2018).

Προκλήσεις και εμπόδια στην ένταξη: Η διερεύνηση των προκλήσεων και των εμποδίων αποκάλυψε μια σειρά από σημαντικά ζητήματα που απαιτούν περαιτέρω προσπάθειες και βελτιώσεις σε διάφορους τομείς. Κεντρικά σε αυτά τα ζητήματα είναι η πρόσβαση των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες σε εκπαιδευτικούς πόρους και υπηρεσίες, η διασφάλιση επαρκούς εκπαίδευσης του εκπαιδευτικού προσωπικού για την αντιμετώπιση των αναγκών αυτών των μαθητών, και η δημιουργία ενός περιβάλλοντος υποστήριξης που θα προάγει την επιτυχή ένταξή τους στο εκπαιδευτικό περιβάλλον.

Σε αυτό το πλαίσιο, αναδεικνύεται η ανάγκη για την ανάπτυξη προγραμμάτων και πολιτικών που θα διασφαλίζουν την ισότιμη πρόσβαση των μαθητών σε ποιοτική εκπαίδευση, την παροχή συστηματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης στο εκπαιδευτικό προσωπικό, καθώς και την ανάπτυξη υποδομών και προγραμμάτων που θα προάγουν ένα περιβάλλον υποστήριξης και συμπερίληψης για

όλους τους μαθητές. Επίσης, αναγνωρίζεται η σημασία της επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ των εκπαιδευτικών, των γονέων, των κοινοτήτων και των ΜΚΟ προς την αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων και τη διασφάλιση της επιτυχούς ενσωμάτωσης των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Αυτά τα ευρήματα αναδεικνύουν την πολυπλοκότητα του θέματος και προσφέρουν κατευθυντήριες γραμμές για τη μελλοντική έρευνα και δράση προς την κατεύθυνση της βελτίωσης της κοινωνικής και εκπαιδευτικής ένταξης των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.

5.2 Ενσωμάτωση και εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς για μαθητές με ΕΕΑ: γιατί χρησιμοποιούμε μια στενή προσέγγιση

Οι βασικοί άξονες αυτής της ανασκόπησης επικεντρώνονται στην έννοια της ένταξης και της ενταξιακής εκπαίδευσης, ιδίως για μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, οι οποίες αναλύονται σε αμοιβαία συνάφεια. Γιατί επικεντρωνόμαστε σε αυτές τις έννοιες και τις συνδέουμε με στενούς ορισμούς; Γιατί τα θέματα της ένταξης και της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης για μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες είναι θέματα που αφορούν τη σχετικότητα;

Η επιχειρηματολογία μας βασίζεται στην υπόθεση ότι η παροχή εκπαίδευσης μέσω του πρίσματος της ένταξης για τους μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες παραμένει μια πρόκληση για πολλές χώρες. Ένα ευρύ φάσμα ερευνών έχει καταλήξει στο συμπέρασμα ότι ο νόμος και τα προγράμματα σπουδών στη Βόρεια Ευρώπη έχουν ενισχύσει την ιδεολογία της ένταξης και της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης, εστιάζοντας στο δικαίωμα κάθε μαθητή να μάθει (Hanssen, 2018-Nes et al., 2017). Ωστόσο, δυστυχώς, η βιβλιογραφική επισκόπηση της ένταξης και της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης από τη Σουηδία, τη Δανία, την Ισλανδία, τη Φινλανδία και τη Νορβηγία αποκαλύπτει μια τάση προς μια διαφορούμενη κατανόηση και ερμηνεία της ένταξης τόσο σε εθνικό όσο και σε τοπικό επίπεδο. Εξακολουθεί να υπάρχει κάποια σύγχυση, διαφωνία και συζήτηση σχετικά με το τι ακριβώς περιλαμβάνει η ένταξη και πώς θα πρέπει να μετατραπεί στην εκπαιδευτική πρακτική (Florian, What counts as evidence of inclusive education, 2014).

Πολλές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης κινούνται προς μια πιο εκτεταμένη μορφή εκπαίδευσης. Μια ανασκόπηση της βιβλιογραφίας που αναφέρεται στη Ρωσία, τη Λευκορωσία, την Ουκρανία, τη Μολδαβία και τη Λιθουανία αποκαλύπτει ότι οι ορισμοί και οι ερμηνείες της ένταξης εξακολουθούν να παρουσιάζουν ασάφεια και δεν έχουν εξερευνηθεί επαρκώς (σύμφωνα με τα κεφάλαια του μέρους 3). Οι διαφορετικές ερμηνείες της ένταξης αποτελούν εμπόδιο για την πλήρη υλοποίησή της, καθώς δεν έχουν ενσωματώσει πλήρως τα νομικά και κανονιστικά πλαίσια των εκπαιδευτικών συστημάτων των εν λόγω χωρών. Ως αποτέλεσμα, πολλοί μαθητές με ειδικές ανάγκες συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν περιθωριοποίηση ή αποκλεισμό από τα εκπαιδευτικά συστήματα. Η δυνατότητα δημιουργίας μιας βάσης για την ανάπτυξη μιας εκπαίδευσης που να μην εξαιρεί μαθητές με ειδικές ανάγκες είναι ευάλωτη. Επιπλέον, υπάρχει έλλειψη αρμοδιοτήτων, η οποία μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις στη διατήρηση της ποικιλομορφίας των μαθητών στα συνήθη εκπαιδευτικά

περιβάλλοντα (σύμφωνα με τις μελέτες των Gajdukevich, 2016, Hanssen, 2018, και Khitruk, 2017). Οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν αυτές οι χώρες δεν θα προωθήσουν την επίτευξη του στόχου της αυξημένης ισότητας, της μεγαλύτερης ποικιλομορφίας και της μεγαλύτερης ενσωμάτωσης στα σχολεία.

5.3 Αποτίμηση της σημασίας της έρευνας

Η σημασία της έρευνας αναδεικνύεται ως κρίσιμης σημασίας στη συνεχή προσπάθεια για τη βελτίωση της κοινωνικής και εκπαιδευτικής ένταξης των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Η έρευνα δεν απλώς αναδεικνύει τις προκλήσεις που αντιμετωπίζονται, αλλά επίσης αποκαλύπτει τις ανάγκες και τις ευκαιρίες για την προώθηση αλλαγών στις πολιτικές, στις πρακτικές και στις δομές που αφορούν την αποτελεσματική ένταξη αυτών των μαθητών στο εκπαιδευτικό σύστημα. Πέραν του να προσδιορίζει τους τομείς που χρήζουν βελτίωσης, η έρευνα παρέχει το επιστημονικό υπόβαθρο και τις κατευθυντήριες γραμμές για την ανάπτυξη και την εφαρμογή πολιτικών και προγραμμάτων που να προάγουν την ένταξη και την ισότητα ευκαιριών στο εκπαιδευτικό σύστημα. Με αυτόν τον τρόπο, η έρευνα διαδραματίζει ζωτικό ρόλο στη διαμόρφωση της πολιτικής και στην προώθηση πρακτικών που να ενισχύουν την πλήρη και αποτελεσματική συμμετοχή όλων των μαθητών στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Η έρευνα παρέχει αξιόπιστες πληροφορίες και δεδομένα που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των πολιτικών και των προγραμμάτων που έχουν εφαρμοστεί για την προώθηση της ένταξης των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Μέσω της λεπτομερούς ανάλυσης των ευρημάτων, είναι δυνατόν να αξιολογηθεί η αποτελεσματικότητα των πολιτικών που έχουν υιοθετηθεί και να προταθούν πιθανές βελτιώσεις. Επιπλέον, η έρευνα μπορεί να προσφέρει εμπειρικά στοιχεία για τις πρακτικές που αποδίδουν καλύτερα στην προώθηση της ένταξης και της ισότητας ευκαιριών, καθώς και να υποδείξει πιθανούς τομείς που χρήζουν περαιτέρω έρευνας και παρέμβασης. Με αυτόν τον τρόπο, η έρευνα αποτελεί ένα ισχυρό εργαλείο για τη συνεχή βελτίωση των πολιτικών και των πρακτικών που αφορούν την ενσωμάτωση και την ισότητα στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Η έρευνα συνεισφέρει επίσης στη διεύρυνση της γνώσης και της κατανόησής μας σχετικά με τις διαφορετικές ανάγκες των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και τις βέλτιστες πρακτικές για τη στήριξή τους. Μέσω της έρευνας, μπορούμε να αναδείξουμε τις αναγκαίες προσαρμογές στις πολιτικές και τις διαδικασίες που θα εξασφαλίσουν την πλήρη και αποτελεσματική συμμετοχή όλων των μαθητών στο εκπαιδευτικό σύστημα. Με αυτόν τον τρόπο, μπορούμε να διασφαλίσουμε ότι οι πολιτικές και οι πρακτικές που υιοθετούνται λαμβάνουν υπόψη τις ανάγκες και τις διαφορετικές δυνατότητες κάθε μαθητή, προάγοντας έτσι την πλήρη συμμετοχή και την ισότιμη ευκαιρία στην εκπαίδευση.

Συνολικά, ολοκληρώνοντας, η αξιολόγηση της σημασίας της έρευνας αναδεικνύει την ουσιαστική συνεισφορά της στη βελτίωση της κοινωνικής και εκπαιδευτικής ένταξης των μαθητών

με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Μέσω της έρευνας, μπορούμε να αναπτύξουμε πιο αποτελεσματικές και προσαρμοσμένες προσεγγίσεις, να διαμορφώσουμε αποτελεσματικές πολιτικές και να διασφαλίσουμε την ισότιμη συμμετοχή και πρόσβαση σε εκπαιδευτικές ευκαιρίες για όλους τους μαθητές. Με βάση τα ευρήματα της έρευνας, μπορούμε να προχωρήσουμε σε πιο ολοκληρωμένες και προοδευτικές πρακτικές, προάγοντας έτσι τη δικαιοσύνη και την ισότητα στο εκπαιδευτικό σύστημα.

5.4 Ένταξη και εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς: ένα ευρύτερο όραμα με νέα εστίαση

Φαίνεται ότι τόσο στη Βόρεια όσο και στην Ανατολική Ευρώπη, οι ορισμοί της ένταξης εξακολουθούν να επικεντρώνονται κυρίως στους μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Όταν οι ορισμοί περιορίζονται μόνο σε αυτές τις ομάδες, τότε αυτή παραμένει η κυρίαρχη, στενή προσέγγιση της εκπαιδευτικής και κοινωνικής συμπερίληψης. Για μας, η εστίαση σε όλους και όχι σε συγκεκριμένες ομάδες μαθητών είναι σημαντική. Υποστηρίζουμε μια ευρεία προοπτική της συμπερίληψης που βασίζεται σε ένα ανθρωπιστικό ήθος που εκτιμά την ανθρώπινη ποικιλομορφία και δίνει έμφαση στην κοινωνική δικαιοσύνη και την ισότητα στην κοινωνία. Σε αυτό το πλαίσιο, η ένταξη ως ήθος μπορεί να οριστεί ως τρόπος ζωής, που αναφέρεται σε ένα βασικό σύνολο στάσεων, πεποιθήσεων και αξιών που προσδίδει αξιοπιστία, συνοχή, ζωτικότητα και ταυτότητα σε μια κοινότητα. Η ένταξη είναι ο τρόπος με τον οποίο προσπαθούμε να διαχειριστούμε τη συλλογική μας ζωή και να αντιμετωπίσουμε τη διαφορετικότητα. Ως εκ τούτου, προερχόμενοι από αυτή την εννοιολόγηση της ένταξης, αντιλαμβανόμαστε την έννοια της ενταξιακής εκπαίδευσης ως τις προκλήσεις και τις δυνατότητες να αναδείξουμε την επιθυμία ύπαρξης στον κόσμο της διαφορετικότητας και της ισότητας.

Επίλογος

Η λεπτομερής ανασκόπηση της έρευνας, σε συνδυασμό με τις προσωπικές σκέψεις που προκύπτουν από αυτήν, αναδεικνύει την ουσιαστική σημασία της διαρκούς προσπάθειας για τη βελτίωση της κοινωνικής και εκπαιδευτικής ένταξης των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Η έρευνα, ως ισχυρό εργαλείο, διαδραματίζει κρίσιμο ρόλο στην ανάδειξη των προκλήσεων, των αναγκών και των ευκαιριών που προκύπτουν σε αυτόν τον τομέα. Ταυτόχρονα, παρέχει τη δυνατότητα αξιολόγησης της αποτελεσματικότητας των πολιτικών και των προγραμμάτων που έχουν υιοθετηθεί, προσφέροντας πολύτιμες ενδείξεις και δεδομένα για περαιτέρω βελτιώσεις.

Μέσω της συνεχούς έρευνας, είναι δυνατόν να ενισχυθούν οι δομές και οι διαδικασίες που στοχεύουν στην προαγωγή της ένταξης των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, προωθώντας έτσι την ισότιμη συμμετοχή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία και την κοινωνία γενικότερα. Ως εκ τούτου, είναι σημαντικό να συνεχίσουμε την έρευνα και τη συζήτηση σε αυτόν τον τομέα, προκειμένου να διασφαλίσουμε ότι οι προσπάθειές μας είναι συνεχείς και αποδοτικές.

Είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε ότι η διαδικασία της βελτίωσης της κοινωνικής και εκπαιδευτικής ένταξης είναι μια συνεχής πρόκληση που απαιτεί συνεχή αναζήτηση, προσπάθεια και δέσμευση. Η έρευνα λειτουργεί ως κινητήριος δύναμη πίσω από αυτήν την προσπάθεια, προσφέροντας τα εργαλεία και τις κατευθύνσεις για να προχωρήσουμε προς την επίτευξη αυτού του στόχου.

Μέσω της συνεχούς έρευνας, μπορούμε επίσης να αναπτύξουμε καλύτερη κατανόηση για τις ποικίλες ανάγκες και δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, καθώς και τους παράγοντες που επηρεάζουν την επιτυχία τους στο εκπαιδευτικό περιβάλλον. Αυτή η κατανόηση μας επιτρέπει να δημιουργήσουμε πιο αποτελεσματικές προσεγγίσεις και προγράμματα που να ανταποκρίνονται στις ανάγκες τους με ευαισθησία και αποτελεσματικότητα.

Τέλος, πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι η προσπάθεια για τη βελτίωση της κοινωνικής και εκπαιδευτικής ένταξης των μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες είναι μια επενδυτική διαδικασία με μακροπρόθεσμα οφέλη. Η συνεχής έρευνα και ανάλυση παίζουν καθοριστικό ρόλο στη διασφάλιση της συνεχούς προόδου και της βελτίωσης των πρακτικών και πολιτικών που αφορούν αυτούς τους μαθητές.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

1. Ainscow, M., Booth, T., & Dyson, A. (2006). *Improving schools, developing inclusion*. London: Routledge
2. Arnesen, A. L. (Ed.). (2017). *Inclusion – Perspectives on preschool practices*. Oslo: Universitetsforlaget.
3. Asmolov, A. (1990). *Impassed route: From the culture of usefulness – To the culture of dignity*. *Voprosi psichologii*, 5, 5–12. [In Russian]
4. Avramidis, E., & Norwich, B. (2002). *Teachers' attitudes towards integration / inclusion: A review of the literature*. *European Journal of Special Needs Education*, 17(2), 129–147. doi:10.1080/08856250210129056
5. Avramidis, E., Bayliss, P., & Burden, R. (2000a). *A survey into mainstream teachers' attitudes towards the inclusion of children with special educational needs in the ordinary school in one local educational authority*. *Educational Psychology*, 20(2), 191–211. doi:http://dx.doi.org/10.1080/713663717
6. Avramidis, E., Bayliss, P., & Burden, R. (2000b). *Inclusion in action: An in-depth case study of an effective inclusive secondary school in the south-west of England*. *International Journal of Inclusive Education*, 6(2), 143–163. doi:http://dx.doi.org/10.1080/13603110010017169
7. Blaisdell, B. (2016). *Schools as racial spaces: Understanding and resisting structural racism*. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 29(2), 248–272.
8. Bobla, I. M., & Makavchik, I. J. (2010). *History formation and development special education for children with SEN in Belarus [In Russian]*. Minsk: Belarussian State Pedagogicla University. Retrieved from <http://elib.bspu.by/handle/doc/482>
9. Bourdieu, P. & Passeron, J.-C. ,(2014) *Η αναπαραγωγή, Στοιχεία για μια θεωρία του εκπαιδευτικού συστήματος*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια
10. Csepeli, G., Fábrián, Z., & Sik, E. (2017). *4 Determinants of Denial and Acceptance of Refugees in Hungary. Ethnic Minorities and Inter-ethnic Relations in Context: A DutchHungarian Comparison: A Dutch-Hungarian Comparison*.
11. Dmitrijev, V. G. (1958). *Deaf and deaf-mute in the Soviet Union*. Moskva: Sovetskaja Rossija.
12. Egelund, N., Haug, P., & Persson, B. (2006). *Inkluderande pedagogik i skandinaviskt perspektiv*. Stockholm: Liber.
13. European Commision, (2015) *Draft 2015 Joint Report of the Council and the Commission on the implementation of the Strategic framework for European cooperation in education and training (ET2020). New priorities for European cooperation in education and training*. Brussels, 1-13.
14. European Commission (2014). *Report on the implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) by the European Union*. Commission Staff Working Document, Brussels: European Commission.
15. European Commission, 2015, EACEA/ Eurydice, *Assuring Quality in Education: Policies and Approaches to School Evaluation in Europe*, Eurydice Report, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
16. Ferguson, D. L. (2008). *International trends in inclusive education: The continuing challenge to teach one and everyone*. *European Journal of Special Needs Education*, 23(2), 109–120. doi:http://dx.doi.org/10.1080/08856250801946236.
17. Florian, L. (2014). *What counts as evidence of inclusive education?* *European Journal of Special Needs Education*, 29(3), 286–294. Doi:10.1080/08856257.2014.933551

18. Göransson, K., & Nilholm, C. (2014). *Conceptual diversities and empirical shortcomings—A critical analysis of research on inclusive education. European Journal of Special Needs Education, 29*(3), 265–280.
19. Graham, L., & Jahnukainen, M. (2011). *Wherefore art thou, inclusion? Analysing the development of inclusive education in New South Wales, Alberta and Finland. Journal of Education Policy, 26*(2), 263–288.
20. Grechko V., & Hripchenko, D. (1963). *The urgent task of today (On the development of a network of boarding schools for handicapped children). Socialnoje obespechenije, 5*, 36–38.
21. Grek, S. 2013, *Expert moves: international comparative testing and the rise of expertocracy, Journal of Education Policy.*
22. Hanssen, N. B. (2018). *Special educational needs in Norwegian and Belarusian preschools (PhD dissertation). Bodø: Nord University.*
23. Haug, P. (2016). *Forskning for spesialundervisning. In R. S. Hausstätter & S. M. Reindal (Eds.), Spesialpedagogikk Fagidentitet og Samfunnsnytte (pp. 23–32). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.*
24. Haug, P. (2017). *Understanding inclusive education - Ideals and reality. Scandinavian Journal of Disability Research, 19*, 206–217
25. *In D. Mitchell (Ed.), Contextualizing inclusive education: Evaluating old and new international perspectives (pp.1–21). Abingdon, Oxfordshire: Routledge.*
26. Jamburg, E. A. (1997). *School for all. Moskva: Novaja shkola.*
27. Johnsen, B. (2013). *Research project preparation within education and special needs education. In B. Johnsen (Ed.), Anthology 1. Comparative classroom studies towards inclusion (pp. 15–35) Oslo: Cappelen Damm Akademisk.*
28. Kallinikova, L., & Trygged, S. (2014). *A retrospective on care and denial of children with disabilities in Russia. Scandinavian Journal of Disability Research. 16* (3), 229-248. doi:10.1080/15017419.2013.861865
29. Krigina, N. M. (2011). *The activities of the state in the field of special (correctional) education: 1945-2000 (PhD. dissertation). Jugo-Zapadnij State University, Kursk. [In Russian]*
30. Krupskaya, N. (1957). *O sovместnoj rabote komissariatov (To cooperative work of the commissariats). In N. Goncharova, I. Kairova, & N. Konstantinova (Eds.), Sobranie sochinenii (Collected works) (vol. 10, pp. 73–74). Moskva: Akademiya ped. nauk.*
31. Malofejev, N. N. (2009). *Special needs education in changing world. Moskva: prosvaschenije.*
32. Miles, S., & Singal, N. (2010). *The education for all and inclusive education debate: Conflict, contradiction or opportunity? International Journal of Inclusive Education, 14*(1), 1–15.
33. Mitchel D. (2004) *Special Educational Needs And Inclusive Education, Major Themes in Education, Volume Inclusive Education, Taylor & Francis Group, 73-80.*
34. Mitchell, D. (2005). *Introduction: Sixteen propositions on the contexts of inclusive education.*
35. Mitchell, D. (2014). *What really works in special and inclusive education: Using evidence-based teaching strategies (2nd ed.). London: Routledge.*
36. Nazarova, N. M. (2000). *Special needs education pedagogy [In Russian]. Moscow, Academia.*

37. Nicaise, I. (2010). *A smart social inclusion policy for the EU the role of education and training*. NESSE Network. Paper for distribution at the Belgian EU Presidency conference on education and social inclusion Ghent, 28-29 September 2010.
38. Nilholm, C., & Göransson, K. (2017) *What is meant by inclusion? An analysis of European and North American journal articles with high impact*. *European Journal of Special Needs Education*, 32(3), 1–15. doi:10.1080/08856257.2017.1295638
39. Sebba, J., & Ainscow, M. (1996). *International developments in inclusive schooling: Mapping the issues*. *Cambridge Journal of Education*, 26(1), 5–18.
40. UNESCO. (1994). *The Salamanca statement and framework for action on special needs education*. In *World Conference on Special Needs Education: Access and Quality*, Salamanca, Spain, 7–10 June 1994.
41. UNESCO/IBE. (2008). *Conclusions and recommendations of the 48th Session of the International Conference on Education (ICE)*. Geneva: IBE Document ED/BIE/CONFINTED 48/5.
42. Vigotsky, L. (2008). *Thought and language [In Russian]*. Moskva: OOO Izdatelstvo AST Moskva.
43. Vislie, L. (2003). *From integration to inclusion: Focusing global trends and changes in the Western European societies*. *European Journal of Special Needs Education*, 18(1), 17–35.
44. Vlasova, T. D. (1970). *State care for the upbringing and education of abnormal children and the development of Soviet defectology [In Russian]*. *Defectology*, 2, 3–20.
45. Vlasova, T. D. (1972). *Questions of special education and upbringing of abnormal children in the USSR [In Russian]*. *Defectology*, 6, 3–13.
46. Γεωργογιάννης, Π. (2008). *Διγλωσσία και Δίγλωσση Εκπαίδευση. Βηματισμοί για μια αλλαγή στην εκπαίδευση*. τόμ.6ος . Πάτρα: Αυτοέκδοση.
47. Γεωργογιάννης, Π. (2008). *Διδακτική της Ελληνικής ως Δεύτερης ή Ξένης Γλώσσας. Βηματισμοί για μια αλλαγή στην εκπαίδευση*. τόμ. 4ος . Πάτρα: Αυτοέκδοση.
48. Ελευθεριάδου, Β. (2017). *Προσφυγικό ζήτημα: Αρχή της μη επαναπροώθησης, άσυλο και δεσμεύσεις της Ελλάδας από το διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο*. *Expressis Verbis Law Journal*, 1, 32-38
49. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016. *Εκπαίδευση και κατάρτιση με στόχο την κοινωνική ένταξη* http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/social-inclusion_el.htm.
50. Νικολάου, Γ. (2011). *Διαπολιτισμική διδακτική: Το νέο περιβάλλον- Βασικές αρχές*. Αθήνα: Πεδίο.
51. Παπαδόπουλος, Σ. (2017). *Το Νομοθετικό πλαίσιο της Διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα*. Ανακτήθηκε 15 Νοεμβρίου 2017 από: http://6dim-diap-elfth.thess.sch.gr/nomothetiko_plaisio_diap_ekpshs.pdf
52. Πορτελάνος, Σ. (2015). *Διαπολιτισμική αγωγή και εκπαίδευση. Φυσικός και Μεταφυσικός πολιτισμός*. Αθήνα: Έννοια.

Πηγές Εικόνων

ΕΙΚΟΝΑ 1: Σχεδιάγραμμα του προτύπου που πρότεινε ο Michel για την εκπαιδευτική συμπερίληψη, πηγή: https://www.researchgate.net/figure/Model-of-inclusive-education_fig1_283471884

ΕΙΚΟΝΑ 2: Ποσοστό μαθητών σε ξεχωριστά ειδικά σχολεία σε επιλεγμένες ευρωπαϊκές χώρες, πηγή: Ευρωπαϊκή Κομισιόν 2013:14

ΕΙΚΟΝΑ 3: Η ιεραρχία των τύπων ορισμού της ένταξης, πηγή:

<https://books.google.gr/books?hl=en&lr=&id=dMkvEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Social+and+educa>